

Populaarista käytännölliseen geopolitiikkaan. Kansallisen identiteettiprojektin teoria empirian valossa

VILHO HARLE JA SAMI MOISIO

Johdanto

Suomen tärkeimmät naapurit ovat Ruotsi ja Venäjä. Suomen suhteet näihin naapureihinsa eivät aina ole olleet niin erilaatuiset kuin ne nyt ovat, mutta aina ne ovat olleet jyrkästi vastakkaiset. Tämä asiantila on johtunut idän ja lännen sovittamattomasta valtiollisesta vastakkaisuudesta [...] Vanhastaan on meillä totuttu pitämään Suomen ja Ruotsin suhteita seitsemänsatavuotuisina siteinä, jotka v. 1809 väkivaltaisesti katkaistiin. Suomen ja Ruotsin suhteet ovat alkuperäiset, luonnolliset, ikuiset. Ne perustuvat näitten maitten maantieteelliseen läheisyyteen, niiden kansanelämän ja koko kulttuurin sisälliseen samanlaisuuteen [...] Suomen ja Venäjän suhde on ensi sijassa ollut e p ä s u h d e, pienen ja suuren, köyhän ja rikkaan, vähäväkisen ja mahtavan epätasainen suhde [...] Toisena pääpiirteenä Suomen ja Venäjän suhteissa on ollut v i h o l l i s u s, maantieteellinen ja historiallinen vastakkaisuus, maitten, rotujen, uskontojen, sivistyksen, tapain, valtiolaitosten – kaiken yleinen ja jyrkkä erilaisuus. Koko Euroopasta, koko maailmasta, tuskin voidaan löytää kahden naapurin välillä syvempään kaivettua juopaa kuin se, joka erottaa Suomen Venäjästä. Jos missään voi puhua perivihollisuudesta, voi siitä puhua täällä (Väinö Voionmaa 1919, 175–176, 177, 322–323; harvennus alkuperäinen).

[P]uolentoistatuhannen vuoden ajan kehittynyt bysanttilaisen ja roomalaisen Euroopan

erilaisuus [...] ei ole pelkkää teologista ja poliittista dogmatismia. Se koskee myös sitä, millainen käsitys vallitsee ihmisen olemuksesta ja yhteisön luonteesta. Eikä se tarkoita sitä että toinen on hyvä ja toinen paha. Ne ovat erilaisia. On lähinnä kulttuurivandalismia vaatia globaalia identiteettiä, joka häivyttää idän ja lännen erilaisuuden...” (Jukka Tarkka 2000; kursivointi lisätty).

Mistä edelliset katkelmat kertovat? Vaikka katkelmien esittämisajankohtien välillä on ajallisesti suuri ero ja vaikka suomalaisen sosialidemokratian historian yhdellä nokkamiehellä ja entisellä 1990-luvun oikeistopuolueen kansanedustajalla olisikin joissakin kysymyksissä erilainen poliittinen maailmankatsomus, katkelmien heijastama geopolitiittinen mielikuviutus näyttäisi olevan vahvasti samankaltainen.

Geopoliittisella mielikuvituksella viitataan yleisesti ihmisryhmien kykyyn asemoida itsensä osaksi maailmaa kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti. Ihmiset rakentavat geopolitiittisen mielikuvituksen kautta sosiaalisen järjestyksen, joka kantaa harteillaan kansalliseksi identiteettiprojektiksi tai kansalliseksi identiteettipoliitikaksi kutsumaamme ilmiötä (vrt. Dijkink 1996, 1–12). Käsitteellä kansallinen identiteettiprojekti ei kuitenkaan tarkoiteta tässä yhteydessä mitään epäpoliittista ilmiötä, vaikka sana projekti saattaa sellaiseen viitata. Mitä kiistellympi ja siten poliittisempi kansallinen identiteettiprojekti nimittäin on, sitä enemmän toisiaan vastaan kilpailevia geopolitiit-

tisia visioita esiintyy (vrt. Newman 2000, 302).

Olemme määritelleet Suomen kansallisen identiteettiprojektin teoksessamme *Missä on Suomi?* (Harle ja Moisio 2000, 15, 55–56) siten, että se on ”pyrkimystä suomalaisten oman paikan määrittämiseen muiden kansojen joukossa”. Olemme edelleen korostaneet samassa yhteydessä sitä, että ”tuota paikkaa on etsitty nimenomaan paikkana, jonka suomalaiset ovat kokeneet omakseen ja paikkana, johon he toivovat muiden sijoittavan suomalaiset”. Tämä on merkinnyt sitä, että ”pyrkimyksenä ei ole koskaan ollut osoittaa, että suomalaiset olisivat tyystin erilaisia kuin kaikki muut; tavoitteena on ollut todistaa, että suomalaiset ovat samantaisia kuin muutkin suomalaisten *hyvinä pitämät kansat*”. Toisin sanoen, kansalliseen identiteettiprojektiin näyttää sisältyvän haluttomuus ”olla yksin”, suomalaiset ”haluavat kuulua oikeaan viiteryhmään”:

Pyrkieessään toteuttamaan kansallista identiteettiprojektiaan suomalaiset ovat olleet koko ajan liikkeessä, vaikka ovatkin nykytulkin mukaan pysyneet koko ajan maantieteellisessä paikallaan, rakkaalla Suomen niemellä. Liike on syntynyt siitä, että oikea paikka on jouduttu etsimään ja perustelevaan sekä itsellemme että muille. Oikea paikka on liikkunut koko ajan, joskin koko ajan vain yhteen suuntaan – idästä länteen. Muutos on ollut mongoleista ja slaaveista kohti eurooppalaisia, läntisiä veljiä ja sisaria (Harle ja Moisio 2000, 55–56).

Länsi on ollut Suomen kansallisessa identiteettiprojektissa paikka, johon on haluttu kuulua. Se on ollut ystävä, joka ei ole näyttänyt Suomelle uhkaavana vaan positiivisena Toisena. Samalla kun suhde positiiviseen Toiseen, hyviin kansoihin, erityisesti Ruotsiin ja germaaneihin (Harle ja Moisio 2000, 56–57) korostuu, oikean paikan ja hyvien kansakuntien joukkoon pyrkimisen *seurauksena* on ei vain Venäjän, vaan myös eräiden Suomessa asuvien ryhmien (erityisesti saamelaiset mutta myös romanit, venäläiset emigrantit ja pakolaiset) määrittäminen Toiseksi.

Kansallista identiteettiprojektia ja sen kautta identiteettiä ei rakenneta vain määrittämällä sitä, mitä olemme vaan myös osoittamalla, mitä

me emme ole. Tarkasteltaessa kansallisen identiteettiprojektin rakentumista 1600-luvulta itsenäisyyden alkuvuosien kautta nykypäivään Venäjä ja venäläiset nousevat esiin negatiivisena toisena, ajoittain jopa ”vihollisena”. Väitämme, että kansallinen identiteettiprojekti on rakentunut suomalaisten ja venäläisten jyrkän ja selvärajaisen erottelun avulla. Näin suomalainen identiteetti on muodostettu sanomalla voimakkaasti, mitä *suomalaiset eivät ole*, että he eivät ole venäläisiä (Harle ja Moisio 2000, 56). Suomen kansallista identiteettiprojektia on parhaiten luonnehtinut vahvan rajan piirtäminen suhteessa Venäjään ja Neuvostoliittoon – tai laajemmin slaaveihin ja itään). Tämä Toinen on ollut schmittiläisessä mielessä vihollinen, jonka kanssa konflikti on ollut jatkuvasti läsnä oleva mahdollisuus (ks. Schmitt 1976). Itäinen naapuri on ollut Suomelle geopolittisten uhkakuvien lähde, Suomen turvallisuuden oleellisesti liittyvä tila. On kuitenkin havaittava, että vaikka Venäjän negatiivinen Toiseus on ehkä ajoittain näyttänyt *syynä* Suomen pyrkimykseen läntisten sisarien ja veljien joukkoon, on Venäjän negatiivinen Toiseus silti pohjimmiltaan pikemmin *seurausta* tästä pyrkimyksestä, tapa puhdistautua suomalaisille tärkeän positiivisen Toisen kasvojen edessä.

Esittämästämme kansallisen identiteettiprojektin teesistä sekä globalisoitumisen sille esittämistä haasteesta voidaan tietenkin olla eri mieltä:

[Suomen] historiallisen identiteettiprojektin ainesosat ovat menettäneet määrävän asemansa ja esiintyvät etupäässä kuorena, pakotettuna irvistyksenä ja eräänlaisena toisen asteen ilmiönä. Niillä ei nykyisessä Nokia-Suomessa ole läheskään entistä kantavuutta [...] [T]osiasiassa jo pitkälle vapautuneen ja identiteettinsä osalta uudistuneen kohteen vapauttaminen ei ole kovin kiitollista puuhaa (Joenniemi 2001a, 111).

Joenniemen mukaan Euroopan tasolle nostetuna Suomen kansallisen identiteettiprojektin muuttuminen tarkoittaisi sitä, että ”EU-Euroopalla ei ole ehdotonta ulkorajaa, vaan se hiipuu asteittain, mitä etämmälle siirrytään varsinaisilta ydinalueilta. Venäjä ei ole tässä mielessä Euroopan Toinen; se on ainoastaan yksi ulko-

kehälle sijoittuvista toimijoista” (Joenniemi 2001a, 110–111)¹. Suomen kansallisen identiteetti-projektin ”uusi luonne” tarkoittaisi tämän logiikan mukaan sitä, että se ei Euroopan tasolla enää uusintaisi idän ja lännen välistä perusjuopaa, vaan purkaisi sitä: ”Nykytilanteessa esimerkiksi lähialueohjelma rikkoo asetelmien selkeyttä. EU-yhteyksissä Venäjä mielletään naapurina, potentiaalisenä partnerina ja voimavarana eikä enää vanhana vainoojana (Joenniemi 2001a, 110–111).

Otamme Joenniemen mielipiteen – ja eräät vastaavatyypiset myöhemmin erikseen mainittavat teesiämme vastaan esitetyt vastaväitteet – vilpittömästi ja vakavasti vaatimuksena perustella teoriaamme entistä paremmin. Koska yksinomaan retoristen ansioiden perusteella ei voida ratkaista sitä, kumpi näkökulma – meidän teesimme (ks. Harle ja Moisio 2000) vai ko Joenniemen (ks. 2001a) mielipide – on osuvampi kuvaus sekä historiasta että nykypäivästä ja siten myös tulevaisuudesta, on tehtävä havaintoja kansallisen identiteetti-projektin ilmentymistä *aineistojen* avulla tyytymättä laajemmin viittaamaan sellaiseen uuteen tutkimuskirjallisuuteen joka tahtomattaan (Seppinen 2001; Tarkka 2002) tai suorasti uusin aineistoin

(Heikkinen 2001; Kumpula 2001; Turunen 2001) näyttäisi tukevan teesiämme. Tarvitsemme empiiristä perustaa, jotta voimme hylätä väitteitä perättöminä tai vahvistaa ne paikkansapitäviksi. Annamme tilaa aineistoille, joiden on väitetty (A. Majander 2001; M. Majander 2001; Vogt 2001) tukevan teesiämme vastaan esitettyjä argumentteja. Olemme valinneet aineistoiksi Ilkka Remeksen romaanit, eräiden koulunuorten mielipiteet sekä pääministeri Lipposen keskeiset tekstit. Lisäksi käymme lyhyesti läpi hajanaisempaa identiteetti-projektin kannalta relevanttia keskustelua.

Emme tässä yhteydessä tuo esiin historiallista aineistoa, vaan keskitymme nimenomaan ajankohtaisaineistoon, koska se on tärkeintä juuri meidän teesillemme vastakkaisen väitteen paikkansapitävyyttä punnittaessa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella sitä, onko Suomi todellakin muuttunut Nokia-Suomeksi; Suomeksi, jonka historiallisen identiteetti-projektin ainesosat ovat menettäneet määrävän asemansa ja jossa Suomelle ja suomalaisuudelle merkittävät historialliset seikat esiintyvät enää toisen asteen ilmiöinä.

Tutkimuksen teoreettis-metodiset valinnat

Näkemyksemme Suomen kansalliseksi identiteetti-projektiksi nimittämästämme ilmiöstä on yhtä aikaa sekä tutkimustulos että tutkimustamme ohjaava aineistoon perustuva teoria. Tutkimustulosta se on erityisesti kansallisen identiteetti-projektin historiallisen kehityksen tarkkailun osalta – ”kansallinen identiteetti-projekti” on nimi, jonka olemme havaintojemme perusteella tietyille ilmiölle antaneet. Teorianamme olemme sitä käyttäneet ja käytämme tutkiessamme nykypäiväistä ulko- ja turvallisuuspoliittista keskustelua ja muuta ajankohtaista aineistoa. Ei liene meidän vikamme, että Suomen kansallisen identiteetti-projektin perusluonne on kapea. Emme ole *valinneet* ”idästä irrottautumista kansallisen identiteetti-projektin ainoaksi kiintopisteeksi”, kuten Mikko Majander (2001, 54) ja Joenniemi (2001a, 110) toteavat, vaan esittäneet tämän väitteen empiirisiin havaintoihin perustuen yhtenä *osana* kansallisen identiteetti-projektin kokonaisuutta. Teesimme ei edusta mielivaltaista otosta lukemattomien mielipiteiden joukosta, vaan on luonteeltaan havaintoi-

1. Koska haluamme pitää kiinni tarjoutuneesta tutkimusasetelmasta, emme ryhdy pohtimaan erikseen Pertti Joenniemen myöhempiä, hänen oman teesinsä vastaisia kirjoituksia. Helsingin Sanomissa ilmestyneessä kirjoituksessaan (Joenniemi 2001b; Joenniemi 2002 puolestaan tulee esiin artikkelimme lopussa) Joenniemi pitää EU:n politiikkaa ristiriitaisena väittäen, että ”sanat eivät ole sopusoinnussa tekojen kanssa”, koska ”jäsenmaissa koetaan usein tärkeämmäksi huolehtia sisäisistä tarpeista kuin madaltaa rajoja...” Joenniemi toteaa lakonisesti: ”Itärikollisuutta, siirtolaisvyyryä, korruption leviämistä ja eläintautien pelkoja on yritetty torjua pystyttämällä EU:lle selkeät ulkorajat”. Joenniemi lisää varmemmaksi vakuudeksi: ”Uusia muureja on näin syntymässä Eurooppaan, etenkin jäsenedokkaina olevien maiden ja jäsenyyden ulkopuolelle jäävien maiden välille. ... Pahimmassa tapauksessa unioni joutuu käyttämään rakenteilla olevaa sotilaallista voimaa kriiseissä, joiden syntymiseen se on myös itse vaikuttanut. ... Näin halutaan ... rajata kielteiset vaikutukset unionin ulkopuolelle ... ja siksi jakolinjojen välttämistä tavoittelevien juhlapuheiden ja noudatettujen rajakäytäntöjen välillä on edelleen aukko”.

hin perustuva tutkimustulos, joka on vapaasti haastettavissa paremman aineiston ja osuvampien aineistolähtöisten tulkintojen kautta.

Bergerin ja Luckmannin (1994) dialektiikkaa mukailleen oletamme, että yhteiskunta on ihmisen tuotos ja ihminen vastaavasti ympäröivän yhteiskunnan tuotos. Emme näin ollen määrittele identiteettiä tai kansallista identiteettiprojektia yksilöidentiteettien ja yksilöiden mielipiteiden kautta vaan korostamme kansallisen identiteettiprojektin kollektiivista ja konstruktionistista luonnetta. Kansallinen identiteettiprojekti on esimerkki siitä, miten rakenteeseen kiinnittyneet yksilöt tuottavat sosiaalisen maailman. Luovumme näin sellaisesta ajatuksesta, että tietyn kansan jäsenet olisivat kykeneväisiä puhumaan mitä tahansa toisilleen uskottavasti. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan suuret nimetkin ovat suomalaisia, joten he niin ikään ovat sidoksissa kansallisen identiteettiprojektin rakenteisiin. Suhdettamme kansalliseen identiteettiprojektiin voi pitää kriittisenä: osoitamme kansallisen todellisuuden syntyprosessin ja käytön sosiaalisen todellisuuden ilmiönä. Tämä ei kuitenkaan ole kritiikkiä hyväksyvässä tai paheksuvassa, siis arvottavassa mielessä. Väitämme vain, että Suomen kansallinen identiteettiprojekti on syntynyt vanhassa, kansallisvaltion hallitsemassa maailmassa. Suomen kansallisen identiteettiprojektin monien upeiden saavutusten arvoa ei vähennä se, että tiedämme, missä olosuhteissa ja missä tarkoituksessa kansallista identiteettiprojektia on rakennettu eli identiteettipolitiikkaa harjoitettu. Vasta tämän valossa voimme nimittäin nähdä sen, että kansallisen identiteettiprojektin rakentajat, sekä tietoisesti että tiedostamattaan, ovat toimineet ympärillään olevaa todellisuutta ja siinä selviytymisen mahdollisuutta sekä hyvän elämän edellytyksiä pohtien.

Sosiaalisena konstruktiona nähtynä kansallinen identiteettiprojekti on luonteeltaan historiallinen ja pyrkii perustumaan historialliseen jatkuvuuteen. Se elää jatkuvuuden kautta ja mahdollistaa kollektiivisen muistin rakentamisen ja ylläpitämisen. Kansallisen identiteettiprojektin jatkuvuutta vahvistetaan ihmisten toiminnan kautta siten, että historiallisesti rakentunut kansallinen muisti ei pääse rapistumaan. Kansallinen identiteettiprojekti vaatii siten suuren joukon *muistuttajiksi* kutsumiamme ihmi-

siä, sanoja ja tekoja, kuvia ja symboleja, käsitteitä oikeasta totuudesta ja niin edelleen, lyhyesti sanottuna kansallista identiteettiprojektia uusintavaa ”tekstiä”. Kansallisen identiteettiprojektin perusluonteen vuoksi ainoastaan sellaiset muistuttajat, jotka uusintavat historiallisesti rakentuneen kansallisen identiteettiprojektin perusjuonta, ovat *uskottavia*. Kuten retorikan kunnianpalauttaja Perelman (1996, 28; kursori alkuperäinen) kuvaavasti toteaa:

Jotta puhujan esityksellä olisi vaikutusta, hänen tulee suhteuttaa se yleisönsä mukaan. Mitä tämä soveltaminen, joka on argumentoinnin tärkein edellytys, oikein sisältää? Viime kädessä kyse on siitä, että puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdiksi vain väitteitä, jotka kuulijat hyväksyvät. Itse asiassa argumentaatiossa ei pyritä todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään premisseille osoitettu *hyväksyntä* koskemaan myös johtopäätöksiä.

Ainoastaan uskottavilla tarinankertojilla on mahdollisuus nousta kansallisen keskustelun ytimeen hoitamaan ”yhteisiä asioita”. Koska kansallinen identiteettiprojekti on luonteeltaan poliittinen, esiintyy myös kansalliselle identiteettiprojektille vastakkaisia kilpailevia tarinoita, joiden edustajat pyrkivät lisäämään identiteettiprojektiin omat mausteensa tai jopa muuttamaan sitä perusteellisesti. Näiden kertomusten esittäjät eivät voi kuitenkaan nousta kansallisen keskustelun ytimeen ilman identiteettiprojektin muodonmuutosta – tai pikemmin jotakin dramaattista valtasuhteiden muutosta esimerkiksi tuhoisan sodan jälkeen (vrt. Paasikiven ja Kekkonen rooli talvi- ja jatkosotien yhteydessä ja niiden jälkeen), sillä vallitsevan kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti ajattelevat pitävät vaihtoehtoisia kertomuksia valheellisina ja vaarallisina (ks. esim. Tarkka 2000).

Vallitsevaa kansallista identiteettiprojektia tutkittaessa ei ole mielekäästä ottaa tarkasteluun poliittiselta merkitykseltään vähäisiä keskustelijoita, yksityisiä ja irrallisia mielipiteitä tai satunnaisia kansallisesta identiteettiprojektista poikkeavia kertomuksia. Vaikka Ruotsin tai Euroopan unionin tai erityisesti sen pohjoisemmat jäsenet viholliseksi maininneet keskustelijat ja mielipiteet olisi ehkä kiinnostavakin kar-

toittaa, sillä ei olisi oleellista merkitystä kansallisesta identiteettiprojektista puhuttaessa. Tästä huolimatta marginaaliseksi katsottavan mielipiteen tai ryhmän vaikutusta ei toisaalta ole koskaan syytä vähätellä – muistetaanpa vaikka se, että 1800-luvun kansallisen herätyksen keskeisin voimatekijä oli ruotsinkielinen eliitti, johon silloisesta kokonaisväestöstä kuului vain noin kaksi prosenttia (Kemiläinen 1993, 107–110, 119). Silti kansalliseksi katsottavaa arvoa ja kansallisen totuuden asemaa marginaalissa esitetyt mielipiteet harvemmin saavat. Väitteen sisällön lisäksi on siksi tutkittava myös väitteen esittäjä; sitä, onko esittäjällä sellainen rooli yhteiskunnassa tai poliittisessa elämässä, että hänellä olisi mahdollisuus nousta vallitsevan identiteettiprojektin aikana poliittisen vallan tai keskustelujulkisuuden ytimeen.

Kansallisen identiteettiprojektin käsitteen ja identiteetin eron ymmärtämiseksi on syytä painottaa, mitä kansallinen identiteettiprojekti ei ole. Meidän huomiomme kohteena on kansallinen identiteettiprojekti – siis identiteettipoliittikkana ilmenevä kollektiivinen toiminta – ei ”suomalaisuus” tai ”kansallinen identiteetti” eikä edes ”omakuva”. Kollektiivisella tasolla on kysymys politiikasta ja vallasta; kaikkien yksilöiden mielipidettä ja hyväksyntää politiikan tekemiseen ei aina tarvita. ”Suomalaisuus” tai ”kansallinen identiteetti” ovat varmuudella myös kansallisen identiteettiprojektin eli politiikan seurausta, mutta kuitenkin enemmän yksilötason ilmiö. Ne, jotka ovat kiinnostuneita tästä yksilötason ilmiöstä, ovat luonnollisesti sekä velvollisia että oikeutettuja etsimään itse vastauksia niitä koskeviin itse esittämiinsä kysymyksiin. Silloin tietenkin voidaan katsoa myös sitä, missä määrin kansalliseksi identiteettiprojektiksi kutsuttu politiikka saa kannatusta kansasta ja kansalaisilta, joskin historiallisesti vankkaa aineistoa jälkimmäisestä saattaa olla hankala löytää (vrt. Virkkunen 2001). On huomattava myös se, että kansallinen identiteettiprojekti ei ole sama asia kuin erilaiset anti-patiat (kuten antivenäläisyys tai antiamerikkalaisuus), eikä kansallisen identiteettiprojektin ”kritiikkimme” pyri tuomitsemaan asiallista eri maihin kohdistettua arviointia tai kritiikkiä.

Kansallinen identiteettiprojekti ja populaari geopolitiikka: tapauksena Ilkka Remes

Populaari geopolitiikka (ks. Ó Tuathail 1998, 4–5) ei ole yhtään sen vähäpätöisempää tai neutraalimpaa kuin perinteisillä poliittisilla näyttämöillä tehty politikointi; päinvastoin, populaari geopolitiikka saattaa monissa tapauksissa tavoittaa hyvinkin suuria ihmisjoukkoja. Populaarin geopolitiikan tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten vallitsevaa poliittista karttaa tuotetaan, tulkitaan ja kritisoidaan esimerkiksi joukkotiedotusvälineiden, elokuvien, kirjallisuuden, kartta- ja pilakuvien tai vaikkapa sarjakuvien kautta. Niiden avulla luodaan ja uusinnetaan kansallisen identiteettipoliittikan tukipilareita aivan saman peruskäytännön mukaisesti kuin valtiokoneiston turvallisuuspolitiikkasakin. On myös merkityksellistä, että populaarin geopolitiikan ryhmään luokiteltavat esitykset avaavat monesti näennäisen viattoman luonteensa vuoksi avoimen ja merkityskylläisen näkökulman kansalliseksi kulttuuriksi kutsuamme ilmiöön, sillä se ei ole virallisen ulkopoliittisen formuloinnin tavoin sidoksissa diplomaattisiin perussäännöksiin.

Olemme valinneet artikkelimme populaarin geopolitiikan aineistoksi Ilkka Remeksen tuotannon (Remes 1997, 1998 ja 1999), erityisesti kaksi tuoreinta romaania *Ruttokellot* (Remes 2000) ja *Uhrilento* (Remes 2001). Ne muodostavat ensi katsannossa identiteettipoliittisen vastinparin ja siten oivan tutkimusasetelman vaihtoehtoisten teesien todentamiselle.

Remeksen sujuvakynäiset kirjat ovat erinomaista aineistoa Suomen kansallista identiteettipoliittikkaa tutkittaessa. Ensinnäkin Remeksen romaanit on selkeästi kirjoitettu kaupallisia markkinoita silmälläpitäen, jolloin kirjoittajan – ja ehkä kustantajankin – on pitänyt väistämättä mieltä sitä, millaista tekstiä ja juonenkään- teitä suuri joukko suomalaisia haluaa lukea viihdekirjallisuutenaan. Ulkopoliittikka-lehteen *Ruttokellot* arvostellut lukija toteaa tämän viattomaan sävyyn mutta samalla paljastavasti:

Viihdekirjallisuus voi ilmaista olennaisia trendejä monia tutkimuksia paremmin [...] Suomalaiset kriitikot ovat onnistuneet teke-

mään vain pinnallisia luonnehdintoja Remeksen tuotannosta. Heidän mielestään Remes kirjoittaa jännityskirjallisuutta suuren maailman tyyliin. Remeksen romaanien ulottuvuudet ovat kuitenkin merkittävämpiä. Hänen leimallisesti *suomalaisten teostensa* suosion taustalla on niiden *terapeuttinen merkitys*. Siksi niitä on vaikea kääntää muille kielille [...] Ilkka Remeksen *Ruttokellot* on havainnollinen, paljastava ja *tehokas kuvaus maailmasta, jossa* [oletamme, että arvostelija tarkoittaa: me suomalaiset] *elämme* (Bäckman 2000: 115–117, kursivointi lisätty).

Remes on sisäistänyt aiemmin artikkelissa kuvatun Suomen kansallisen identiteettiprojektin täydellisesti lähes viimeistä piirtoa myöten. Dokumentoimme tätä alla yksityiskohtaisesti, mutta jo nyt on tuotava esiin se, että Remes itse on tämän suoraan julkilausunut. *Ruttokellojen* paljon huomiota saaneen julkistamistilaisuuden yhteydessä TV-uutisten kulttuuritoimituksen toimittaja kysyi alun lämmittelyn jälkeen kriittiseen sävyyn, rakentuiko romaanin peruslogiikka liiankin voimakkaasti vanhahtavan itä vastaan länsi-asetelman varaan. Tähän Remes totesi lakonisesti, että kirjan juoni perustui kylmän sodan kauden rajalinjojen mukaisesti länsi-itä-vastakkainasetteluun siitä yksinkertaisesta syystä, että *romaanin peruslogiikan tuli olla lukijoille uskottava*. Reetori viittasi yleisön – asiayhteydestä päätellen nimenomaan ja vain suomalaisten – läsnäoloon.

Remes astui kirjallisille menekkimarkkinoille suomalaisille tutuilla asetelmilla: juonirakenteella, jonka suomalaiset saattoivat kokea omakseen. Kansallisen identiteettiprojektin kielioppi löi vahvan leimansa Remeksen suurta suosiota nauttineille romaaneille *Pääkallokehrääjästä* (1997), *Karjalan lunnaiden* (1998) ja *Pedon syleilyn* (1999) kautta *Ruttokelloihin* (2000) saakka. Jo *Pääkallokehrääjästä* voisi poimia tähän kielioppiin kuuluvaa aineistoa kahmalokaupalla. Kysymyksessä on ”Sinisen armeijakunnan”, uuden jääkäri liikkeen, operaatio Suomen vapauttamiseksi Neuvosto-Venäjän orjuudesta, olkoonkin, että ydinaseuhkan avulla ja ihmishenkä uhraten. Tähän sopii erinomaisesti se, että kun armeijakunnan terroristit joutuvat vaaraan, heidän mieleensä nousevat *Jää-*

kärihymnin jylhät sanat. Kun ne alkavat soida ”terroristin” pään sisällä, lukija tietää, että asianomainen sankari on tulossa maallisen kulkunsa päähän. Ja onhan jo Mannerheimin kuviteltu päiväkäsky 21. syyskuuta 1944 identiteettipoliittinen julistus juuri siinä hengessä, jossa olemme aiemmin tulkinneet riskinoton talvisodan neuvottelujen katkeamisen seurauksena (Harle ja Moisio 2000, 143–144): ”Kärsityn tappion jälkeen kansamme ja maamme tulevaisuus on avoin ...[mutta] yksimielistä kansaa ei koskaan voida *lopullisesti* [toisin sanoen, identiteettipoliittisesti] voittaa”.

Pedon syleily (1999) puolestaan tunnustaa poikkeuksellisen vahvasti konnan roolia näyteltävän venäläisen ihmisyyden, kyvyn tuntea ja elää kuten kuka tahansa suomalainen. Vaikka Marc Denanthoun henkilöllisyyden itselleen ottanut venäläinen vakooja onkin valmis tappamaan kenet tahansa, hän ei tee sitä petomaisuuttaan, päinvastoin kuin kirjan nimi antaa ymmärtää. ”Peto” on vain koodinimi, tosin sellaisena identiteettipoliittisen kieliopin mukainen – Remes ei ole saanut päähänsä sellaisia hyväksi havaittuja koodinimiä kuin Pyhä Kolminaisuus (Manhattan-projekti) tai Andersson (Mannerheim). Koska Suomi on kuitenkin sodassa Neuvostoliiton kanssa ja jonkinlaisessa suhteessa Saksan kanssa, kommunistit ovat uhka Suomelle. Saksan Gestapo puolestaan on uhka vain yhdelle suomalaiselle, joka tosin sattuu olemaan Suomen kannalta maankavaltaja, neuvostokommunistien kätyri. Marcin aseensuuntautuminen Mannerheimin sijasta Hitleriin varsinaisen tehtävän toteuttamisvaiheessa on juonellisesti oiva siirto, joka vahvistaa identiteettipoliittista perusasetelmaa entisestään. Onhan Mannerheim venäläistä vihollista torjuvan puolustuksen symboli, ja Hitler puolestaan Saksan tarjoaman avun lukko (vrt. Jakobson 2001c). Näin salamurhaajan kohde siirtyy puolustustaistelun avaintekijästä puolustustaistelun avunantajaan, ja siltä osin epäonnistuminen on ratkaisevaa Suomen pelastumisessa. Remes tietää lukijansa ymmärtävän, mitä olisi tapahtunut, jos tuo kuvitelu salamurha olisi ollut tekijän kannalta menestyksellistä todellisuutta: Hitlerin mukana olisi kuollut myös Suomi.

Ruttokelloja edeltävistä teoksista identiteettipoliittisesti ehkä selkein asetelma esiintyy kuitenkin *Karjalan lunnaisissa* (1999). Kirjan

sankaritar, Maria, liittoutuu Naton laajentumista jarruttavan venäläisryhmän kanssa omana tavoitteenaan Karjalan palauttaminen. Uhkaamalla kolmen presidentin, myös Yhdysvaltojen presidentin, henkeä Maria saa vastaansa maailman tehokkaimman läntisen turvallisuuskooneiston: operaatiota johtaa CIA:n kovimpaan ytimeen kuuluva agentti. Tuo agentti alkaa kuitenkin tuntea myötätuntoa Mariaa kohtaan; ja paljastuukin pian, että Marian todellisia vihollisia ovat venäläiset, joita hän on Suomen nimissä – kuten teoksen takakannessa osuvasti sanotaan – harhauttanut alusta asti ja jotka ovat puolestaan pettäneet Mariaa samoin alusta asti.

Remexen *Ruttokellot* pyrkii tavoittamaan suomalaiset lukijat käsittelemällä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa kylmän sodan jälkeisessä Nokia-Suomessa. Romaanissa halutaan tuoda esille uskottavanoloisia kuvitelmia Suomea kohtaan suuntautuvista turvallisuusuhkista ja suomalaisesta identiteetistä. Uskottavuutta luodaan jäljittelemällä realistista tyyliä. Remexen vahva tiedollinen osaaminen lisää todellisuuden tuntua: organisaatioiden nimet, tekniset yksityiskohdat ja paikkojen kuvailu ovat *Ruttokelloissa* viimeistä piirtoa myöten kohdallaan (ks. esim. Remes 2000, 162, 205).

Ruttokellojen realistinen peruslogiikka on se, että Suomen koko yhteiskuntajärjestys on uhatuna venäläisen mafian hyökkäyksen vuoksi. Venäjän valtion nykytilan ja venäläisen luonteen yhteenkietoutuman kautta Venäjä on kuvattu Remexen romaanissa paikaksi, josta suuntautuu länteen todellinen uhka bio- ja ydinaseiden helpon saatavuuden vuoksi. Suomessa kyse ei ole vähemmästä kuin kansakunnan loppun pelosta (Remes 2000, 462), koska maa joutuu nuoren ja koulutetun mafiajohtajan Artem Granovin suunnitelmien maalitauluksi, sillä Suomi, ”Kahden maailman leikkauspiste: sinisilmäisen, hyväuskaisen matkapuhelinkansan uinuva nukkekoti”, oli ”täydellisen turvallinen paikka johtaa kansainvälistä rikollisjärjestöä” (mt., 81–82).

Euroopan unionin kehitys on johtanut siihen, että venäläisen rikollisjärjestön on yhä vaikeampi toimia ”lännessä”. Venäjän mafian tulee saada oma miehensä EU:n päätöksenteon ytimeen, joten Suomen johtoon tulee istuttaa itämafialle lojaali suomalainen. Granov tapattaa Suomen pääministerin lentokonekaappauksen

päätteeksi raa’alla ja symbolisella tavalla sekä kostaakseen äitinsä ampumisen että tasoittaakseen tietä omalle presidenttiehdokkaalleen, jolla ei muuten olisi ollut mahdollisuuksia oman puolueensa sisällä.

Ruttokelloissa on kyse siitä, että itärikollisuus julistaa sodan Suomen viranomaisia ja ”koko Suomea vastaan”. Venäläisen mafian suosikki Suomen uudeksi marionettihallitsijaksi on muuan suomalaispoliitikko Juvonen, joka on varhaisten Stasi-kytkentöjensä kautta varsin helposti itämafian kiristettävissä. Mafia pyrkii nostamaan Juvosen presidentiksi luomalla Suomeen täydellisen yhteiskunnallisen kaaoksen bioaerosolihyökkäyksen avulla. Remes luo kuvan jonkinlaisesta uudesta soveltamisesta, jossa Suomen hallitsijana ei ole suoraan Venäjän valtion vaan itärikollisuuden käskyläinen. Juvonen on kuvattu romaanissa sinänsä hyväksi suomalaiseksi mieheksi, joka ei oikeastaan ole tehnyt viattomia paljastuksiaan Stasin *Mitarbeiterina* Suomen vahingoittamiseksi vaan ainoastaan oman poliittisen uransa pönkitämiseksi. Hän on alusta loppuun hyvin isänmaallinen mies. Juuri isänmaallisuutensa vuoksi Juvonen ei voi kestää joutumista syytetyksi isänmaanpetturuudesta – pahimmasta mahdollisesta asiasta, josta vannoutunutta patrioottia voidaan syyttää. Vaikka myös poliittinen ura voisi kaatua paljastuksiin, Juvonen joutuu alistumaan Granovin kiristykseen nimenomaan kunniansa menettämisen pelossa. Juvonen on hyvin haavoittuvainen poliitikko, jonka hahmoon Suomen itäinen vihollinen naamioituu. Tämä hyvän ja pahan taistelun traditioon liittyvä teema oman ryhmän vastuuttomien jäsenten ajautumisesta vihollisen palvelukseen huipentuu Remexen teoksessa hänen asetelmaansa erinomaisesti sopivaan huippuoivallukseen: Granov on todellisuudessa Juvosen poika, Juvosen ja Itä-Saksassa kohdatun venäläisnaisen lapsi. Tämän totuuden paljastumista ei edes Granov toivo, mutta totuus tulee väistämättä julki juuri silloin, kun hän ja Juvonen ovat saamassa Suomen haltuunsa.

Remexen romaanissa länsi ja itä ovat olemassa olevia asioita. Kun itäinen venäläinen mafia kiristää otettaan Suomesta, saa Suomi apua läntisiltä ystäviltilään. Remes kuvaa tarkan realistisella otteella sitä, miten pyyteettömästi ”länsi”, pääasiassa Iso-Britannia ja Yhdysval-

lat, auttaa kriisin kourissa kärvistelevää Suomea. Vastaavasti itä, kaaoksen tilaan kuvattu Venäjä, ei juuri apuaan tarjoa. Oikeastaan päinvastoin, sillä Venäjä on kuvattu romaanissa epäluotettavaksi, moraalittomaksi ja kaksinaimaiseksi itäiseksi valtioksi. Venäjä ei Suomen kohtalosta välitä, vaan pyrkii Suomen kriisistä huolimatta uskottelemaan kansainväliselle yhteisölle, ettei sillä ole toimivaa bioaseohjelmaa. Venäjä ei ole toki tehnyt bioasehyökkäystä, mutta venäläisen mafian johtaja Granov on iskenyt nimenomaan venäläisen bioaseohjelman laboratorion tuotteilla Suomeen. Tätä totuutta Venäjä yrittää salata kaikin keinoin asettaen suomalaisten terveyden toissijaiseksi kysymyksenä bioaseohjelmaansa verrattuna.

Venäjä näyttääytyy *Ruttokelloissa* villinä itänä, jonka peruslogiikka ei juuri poikkea Neuvostoliiton ajoista. Venäläiset tekevät rahasta oikeastaan mitä vain. ”Boris, pietarilainen monitoimimies. Ostaa, myy, vaihtaa, varastaa ja tappaa, jos hinnasta sovitaan” (Remes 2000, 203). Toisaalta Remes kuvaa venäläiset rikollisjoukot erittäin vahvoiksi, viisaiksi ja siten pelottaviksi. Ei sentään niin viisaiksi, että kykenisivät ottamaan huomioon, miten *tunnollinen suomalainen mies* lopulta kuitenkin palaa venäläisen mafian houkutuksista rehelliseen maailmaansa pelkäämättä omaisuutensa, henkensä tai maineensa menettämistä.

Väitämme, että juuri kirjailijan itsensäkin esiin nostama kansallisen identiteettiprojektin huomioon ottaminen teki Remeksen romaanit Suomessa hyvin suosituiksi. Remeksen kirjat herättivät huomiota nimenomaan identiteettipoliittisen kielioppinsa vuoksi. Ilman identiteettipoliittista uskottavuutta Remes ei olisi ainkaan saavuttanut sellaista uskottavuutta, joka tekee hänestä amerikkalaisia esikuviaan ”paremman” kirjailijan. Mitä olisi tapahtunut, jos Remes olisi lähtenyt liikkeelle erilaisella asetelmalla? Ei olisi ollut uskottavaa realistista kerrontaa, jos romaanissa paha bioaerosoli-iskun tekijä (vihollinen) olisi tullut Ruotsista, hänen pirulliset taustajoukkonsa Iso-Britanniasta ja Yhdysvalloista ja hyvät pelastajat (ystävä) Venäjältä. Jos Remes olisi valinnut tällaisen asetelman kirjansa peruslogiikaksi, hän olisi kirjoittanut leikkisästi sanottuna scifi-kirjallisuutta tai suomalaisten kannalta jopa painajaismaista kauhukirjallisuutta.

Tätä ajatellen Remeksen ”kansallisen identiteettiprojektin kielioppi” muuttuu kiinnostavalla tavalla *Uhrilennossa* (2001). *Uhrilento* on täysin erilainen teos kuin edeltäjänsä. Remes ei sentään rohjennut kirjoittaa toivomaamme aiemman tuotantonsa täydellistä peilikuvaa, mutta kuitenkin entisestä kokonaan poikkeavan juonityypin: sankari on suomalainen, hänen auttajansa pääosin serbinationalisteja – aikanaan Venäjän tukemia uskonnoltaan ortodoksisia slaaveja – ja konnat, jos sellaisia sitten lopulta on, amerikkalaisia liittovaltion poliisin tai turvallisuuspalvelun agentteja. Helsingin Sanomien arvostelija meni lankaan välittömästi:

Ruttokellot näyttää idän ja sen ihmiset ikävissä valossa. Nyt Remes on yrittänyt ottaa varman päälle. *Uhrilento* ei viittaa sanallakaan Venäjään eikä venäläisiin [...] Skandaalintekijät, vapaaseen käyttöön: Ilkka Remes on julkaissut Amerikan vastaisen teoksen (A. Majander 2001).

Antti Majander esittää arvostelussaan Remeksen aikaisemman tuotannon identiteettipoliittisen kieliopin osuvasti, mutta ei kuitenkaan huomaa Remeksen tuoreimman kirjan tärkeintä ominaisuutta. *Uhrilento* on näet kokonaan erilainen ja erilaiselle yleisölle suunnattu kirja kuin Remeksen aiemmat kirjat. *Uhrilento* ei edusta samaa lajityyppiä kuin aikaisempi tuotanto, jossa juonikäänteen yllätyksellisyyden ja itsetarkoituksellisen action-räväkkyuden sijasta jännitys rakentuu todelliseksi ja realistiseksi hahmotetun uskottavan uhkan varaan. Remeksen uuden kirjan lajityyppi löytyy suomalaisesta seikkailukirjallisuudesta, erityisesti Marton Taigan ja osin myös Outsiderin tuotannosta.

Aikaisemmalle tuotannolle tyypillistä realismia on Remeksen uudessa kirjassa yhtä vähän kuin mainituissa poikien seikkailukirjoiksi mielletyissä kyhäelmissä. Ei olekaan yllättävää, että Remes jälkisanoinaan joutuu suorastaan kerjäämään – itsekin korostaen sitä että ”tämä tarina etenee mysteerin tavoin” – että arvoisa lukija olisi ”ystävällisesti paljastamatta etukäteen juonen käännteitä ja jättämään uusille lukijoille löytämisen ilon”. *Pääkallokehrääjästä Ruttokelloihin* tällaista varoitusta ei tarvittu, koska niissä jännitys perustuu lukijan tietoon

hyvästä ja pahasta.

On toki selvää, että *Uhrilennon* suomalais-sankari ei näytä olevan amerikkalaisten ylin ystävä, pikemmin hän tuntee ajoittain suurta vihaa amerikkalaisia kohtaan. On totta, että *Uhrilennon* monet amerikkalaisvastaiset sanonnat ovat varsin tyypillistä Remestä. Tämä viha ei kuitenkaan ole ikuista, muuttumatonta ja kaiken kattavaa. *Pääkallokehräjässä* Reagan on Suomen vapautuksen todellinen ratkaisija. *Uhrilennossa* voimakkaimmat amerikkalaisvastaiset ilmaisut on pantu luontevasti jugoslaviaalaisten patrioottien suuhun. Tässä Remes ei ole yksin, sillä hän asettuu varsin selvin sanoin samoille linjoille, joilla esimerkiksi Pekka Visuri ja Mauno Koivisto liikkuvat Kosovo-kannotoissaan. Remes ei siten nytkään lopulta poikkea kansallisesta identiteettiprojektista, vaan asettuu sen mukaisesti eurooppalaista sivistystä ylistävään ja voimakasta Euroopan unionia toivoavaan joukkoon.

Koska Remeksen aikaisemman tuotannon kansallisen identiteettipolitiikan kielioppi katoaa *Uhrilennosta*, on perusteemme mukaista olettaa, että uuden kirjan vastaanotto olisi ollut vähemmän innostunut kuin aikaisemman tuotannon, erityisesti *Ruttokellojen* vastaanotto. Myyntiluvuissa ei kuitenkaan näkynyt notkahdusta, pikemmin päinvastoin, sillä kirjaa on myyty jopa poikkeuksellisen hyvin. Onkin syytä muistaa, että Remeksen saavuttama asema ja suosio suuren yleisön keskuudessa perustuu hänen kykyynsä kirjoittaa aidosti laadukasta viihdekirjallisuutta. Suosituksi päässyt kirjailija myy aina hyvin, ja läpimurron jälkeen on varaa kokeiluunkin. Menekkiluvuilla testattuna teesimme voisi siten saada tukea vasta useamman *Uhrilennon* tyypin kirjan jälkeen, joskin todennäköisempää on, että Remes tuskin malttaa olla palaamatta vahvuusalueelleen kansallisen identiteettipolitiikan kielioppiin.

Joskaan teesimme ei kyennyt ennustamaan myyntilukuja, kirjan muu vastaanotto oli ennakoitua. Antti Majanderin (2001) Helsingin Sanomissa kirjan ilmestymispäivänä julkaisema kirja-arvostelu on varsin kiistaton todiste siitä, että uudessa kirjassaan Remes on menettänyt aikaisemman tuotannon kansallisen identiteettipolitiikan kieliopin tarjoaman vetoiman. Majander tosin itse ehkä huomaamattaan puhuu kansallisen identiteettiprojektin hengessä tote-

amalla, että Remekselle on nyt ”käynyt köpe lösti”, koska ”aikaisempien romaanien *kutkutaviin asetelmiin* verrattuna hänen tänään ilmestyvä uutuutensa typeryytensä lähinnä kuurupiilon kuvaukseksi”. Majander sanoo, että ”toimintajännäri kurahtaa hupaisaksi pelleilyksi”, ja jatkaa: ”*Pääkallokehräjä* (1997) toi Remekselle heti jännärien vakioväkeä laajemman yleisön, koska se perustuu historiallisesti kiinnostavaan ajatusleikkiin: mitä jos puna-armeija olisikin vallannut Suomen?” Arvioinnin kuvatekstissä Majander (2001) ilmoittaa ytimekkäästi havaitsevansa *Uhrilennon* identiteettipoliittisen arvottomuuden: ”Tämän syksyn romaanillaan Ilkka Remes *ei tekisi läpimurtoa*”. Niin, ei Suomessa, mutta ehkäpä tavoitteena onkin uuteen juonirakenteeseen paremmin kasvatettu amerikkalainen yleisö, jolle *Uhrilennon* kääntäminen ei tuota samaa ongelmaa kuin Remeksen aikaisempien kirjojen kohdalla.

Suomalaiset nuoret ja kansallisen identiteettiprojektin perusoletukset

Millainen on sitten Remeksen yleisö, jonka reetori otti romaanissaan tahallisesti tai tahtomattaan huomioon? Joenniemen (2001a) mielipide implikoi, että Remeksellä ei olisi enää lainkaan identiteettipoliittisesti orientoitunutta yleisöä ja että esimerkiksi Antti Majanderin haikailu Remeksen aikaisempien kutkuttavien asetelmien perään olisi vain jonkinlaista pakotettua irvistystä. Myös Henri Vogt (2001, 28) toteaa, että ”suomalainen identiteetti ei enää suinkaan rakennu ensisijaisesti Toiseuden kautta, Toiseuden suhteessa Venäjään”, tosin heti lieventäen väitettään ”sukupolvieron” muodossa: ”useista viime aikojen tutkimuksista käy ilmi, että mitä nuorempi sukupolvi, sitä vähemmän se määrittää itseään suhteessa itään”. Vogt ei yksilöi yhtään lukemistaan monista tutkimuksista, joten on vaikea sanoa, mitä aineistoja, millaisia mittareita ja mitä tulkinta-apparaattia hän on käyttänyt. Voidaan kuitenkin olettaa, että jos tutkisimme *mitä tahansa* asenneaineistoa, erityisesti nuorison osalta, voisimme Vogtin tietojen perusteella odottaa, että teesimme kumoutuisi. Että nuorison edustama suomalainen identiteetti olisi ”jo varsin toisenlainen kuin esimerkiksi virolainen, joka edelleen vahvasti määrittyy peilikuvana venäläisiin ja venäläisten hal-

litsemaan menneisyyteen, sukupolvesta juuriin riippumatta” (Vogt 2001, 28).

Kansalaisten mielipiteitä, asenteita tai identiteettipoliittista maailmankuvaa pohdittaessa on syytä palauttaa mieleen kansallisen identiteettiprojektin käsitteen metodinen luonne: käsite ei suinkaan väitä, että kaikki suomalaiset ajattelisivat kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti. Kansallinen ei tarkoita kaikkien kansalaisten jakamaa ajatusta, vaan yleiseksi ja hallitsevaksi totuudeksi tai diskurssiksi katsottavaa identiteettipoliittista toimintalinjaa. Mikäli joku pyrkii tai haluaa pyrkiä julkisen keskustelun tai vallan ytimeen, ohjaamaan keskustelua tai käyttämään julkista valtaa, hänen on puhuttava kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti. Muutoin sana on tietenkin vapaa. Luonnehtimamme kansallisen identiteettiprojektin kumoaminen vaatii uskottavan identiteettipoliittisen vaihtoehdon esittämistä ja sen nousua hallitsevaksi totuudeksi. Silti on toki loogista odottaa, että kansalliseen identiteettiprojektiin sopiva ajatustapa löytyy myös kansalaismielipiteen tasolta. Jotta Suomella voitaisiin sanoa olevan olisi uusi identiteettiprojekti, tulisi senkin ilmetä jollakin tavoin myös suomalaisten ihmisten ajatusmaailmassa.

Ryhtymättä käymään laajemmin läpi mielipidetutkimuksia tai kansalaisten esimerkiksi yleisönosastoissa käymää teeman kannalta relevanttia keskustelua, otamme esimerkkiaineistoksi Sami Moisio ja Heikki Jutilan vuonna 1998 noin viisitoistavuotiaille koulunuorille tekemän kyselyn toistaiseksi muulla julkaisemattomat tulokset. Kyselyssä kartoitettiin, mitä kyseiset nuoret esittivät suomalaisuuden ja turvallisuuden välisestä suhteesta. Mukana oli nuoria Kokkolasta, Pietarsaaresta, Turusta, Vantaalta ja Jyväskylästä. Vastaukset olivat avovastauksia, koska vastauksia ohjailevia strukturoituja monivalintakysymyksiä haluttiin tässä aihepiirissä tietoisesti välttää. Kyselyihin vastanneista 152 nuoresta – vastausten analyysin yhteydessä operoimme mainintojen määrällä, joten tuonnempana N ei viittaa nuorten lukumäärään – tyttöjen osuus oli 55 prosenttia. Kyselyyn vastanneiden perheistä suuri joukko sijoittui vanhempien sosio-ekonomisen aseman mukaisesti kolmeen luokkaan: alempiin toimihenkilöihin (43 %), toimihenkilöihin (22%) ja ylempiin toimihenkilöihin (18 %). Viisitoista-

vuotiaiden nuorten kantojen käyttäminen esimerkkiaineistona on ilman Vogtin (2001) hypoteesiakin perusteltua, koska nuoret ovat mielenkiintoisessa vaiheessa socialisaatioprosessissaan: pakolliset kouluvuodet alkavat olla takana, mutta pojat eivät ole vielä suorittaneet asepalvelustaan, joka varmuudella muokkaa heidän käsityksiään Suomen ja suomalaisten olemuksesta sekä Suomea uhkaavista vaaroista.

Nuoria pyydettiin ensimmäisenä vastaamaan siihen, mitä suomalaisuus heille merkitsee. Näin pyrittiin saamaan eräänlainen välityskategoria – kuva suomalaisuudesta, jonka avulla nuoret olisivat kyenneet jäsentämään turvallisuuden liittyviä kysymyksiä – jotta heiltä kysytyjä turvallisuuteen liittyviä oletuksia olisi ollut ylipäättään mahdollista hahmottaa analyttisesti. Turvallisuus peilautui tutkimuksessa suhteessa suomalaisuuteen. Turvallisuuteen liittyvät kysymykset jaettiin kyselyssä lisäksi eri aluetasoille siten, että henkilökohtaisen turvallisuuden jälkeen kysyttiin perheen turvallisuudesta. Vasta tämän jälkeen seurasi kysymys Suomen turvallisuudesta.

Suomalaisuuden merkitykseen ja turvallisuuden liittyvissä kysymyksissä vastausten alueelliset erot olivat olemattomia; vastausten peruslogiikka oli siten eri puolilla Suomea asuvilla kutakuinkin sama. Nuorten suomalaisuuteen liittyvä logiikka purettiin tutkimuksessa kolmen toisiinsa liittyvän ilmiöjoukon suhteen. Ensimmäistä kutsumme suomalaisten olemukseen liittyviksi oletuksiksi, toista suomalaisuuteen liittyviksi symboleiksi ja kolmatta suomalaisuudelle annetuiksi merkityksiksi. Näistä kolmas, Suomen ja suomalaisuuden merkitys, korostui vastauksissa muita huomattavasti enemmän.

Suomalaisten olemukseen liittyvissä vastauksissa korostui maininta suomalaisten vapaudesta, siihen liittyvästä isänmaallisuudesta ja siiskkuudesta. Yhtään negatiivista suomalaisten olemukseen liittyvää mielikuvaa ei nuorten vastauksissa ilmennyt. Suomalainen ihminen hahmottui nuorten vastausten pohjalta samanlaisena koko maan alueella. *Suomalaisuuden symbolit* esiintyivät nuorten vastauksissa varsin usein (ks. taulukko 1). Tärkeimpänä suomalaisuuden symbolina mainittiin Suomen luonto ja erityisesti sen puhtaus. Suomen luonto oli vastauksissa jotakin sellaista, johon muut mainitut symbolit tuntuivat liittyvän. Suomen lippu

Taulukko 1. Suomalaisuuden symbolit (mainintojen frekvenssit ja prosenttijakauma).

Symbolit	Tytöt	Pojat	Yht.	%
Suomen lippu	6	2	8	10,2
Puhdas luonto	15	16	31	39,0
Elintaso	0	1	1	2,5
Sauna	5	5	10	12,7
Maaseutu	1	2	3	3,8
Oma kieli	6	4	10	12,7
Urheilu	1	4	5	6,3
Suomalaiset päihteen	1	7	8	10,2
Kesämökki	0	1	1	1,3
Sibelius	1	0	1	1,3
Yhteensä	36	42	78	100,0

kuvattiin mökin pihassa suomalaisen luonnon keskellä. Symbolisella tasolla Suomi näyttäytyi nuorille erityisenä paikkana, joka on juuri suomalaisen luonnon vuoksi puhdas. Luonnon puhtauteen liittyneet symbolit taas kiinnittyivät suomalaisen luonteen puhtauteen. Elintason kaltaiset määreet eivät näyttäytyneet suomalaisena symbolina kenties siksi, että niin monessa muussakin paikassa elintaso on suomalaista tasoa. Mutta suomalaista luontoa löytyy vain Suomesta ja suomea puhutaan vain ja ainoastaan Suomessa. Näin nuoret rajasivat symbolisella tasolla kokemaansa erityistä suomalaisuutta erilleen jostain erilaisesta, johon eron tekeminen, luokittelu ja oman tilan rajaaminen voidaan lopulta suunnata. Urheilusankarit eivät nousseet nuorten suomalaisuuskäsityksessä merkittävään asemaan.

Suurin osa nuorista liitti vastauksiinsa Suomeen ja suomalaisuuteen liittyviä *tunnepitoisia merkityksiä* (ks. taulukko 2). Ne liittyivät usein itse suomalaisuuden symboliikkaan, mutta monesti vastaajat kuvailivat ainoastaan suomalaisuuden merkitystä. Onkin huomattava, että suomalaisuuden merkitys oli useimmille nuorille turvallisuuteen liittyvä. Suomi oli turva tai turvallinen paikka. Nuoret liittivät käsitykset isänmaasta, kodista, ylpeydestä ja turvallisuudesta toisiinsa. Monesti mainittiin lisäksi se, miten suomalaisuudesta on luontevaa olla ylpeitä myrskyisässä maailmassa. Suomi näyttäytyi vastauksissa rauhallisena ja rajattuna kehtona.

Tyttöjen vastauksissa turvallisuus tuli ilmi siten, että käsite koti, Suomi ja turvallisuus yhdistyivät toisiinsa. Poikien vastauksissa käsite

isänmaa esiintyi kodin ja Suomen yhteydessä suhteellisesti eniten. Isänmaahan liitettiin runsaasti pehmeän tunteellisia lausahduksia. Suomalaisuuden ja Suomen merkityssisältö kiinnittyi nuorilla vahvasti käsitykseen siitä, että nimen omaisesti Suomi-niminen valtio oli elinpaikoista parhain. Suomalaisuus ja Suomi ikään kuin kehollistuivat nuorten käsityksissä, sillä ne liittyivät useissa tapauksissa käsitykseen ylpeydestä, rakkaudesta isänmaata kohtaan ja erityisyyden tunteesta. Erityisyys taas liittyi ajatukseen itsenäisestä kotimaasta. Negatiivisia konnotaatioita suomalaisuuden yhteydessä ei esiintynyt. On myös tärkeää huomata, että moni nuorista yhdisti eurooppalaisuuden suomalaisuuden tärkeäksi osaksi. Nuorten ajatukset suomalaisuuden merkityksestä vahvistavat oleellisesti sitä näkökantaa, että erilaiset kansalliset identiteetit saattavat jopa vahvistua lisääntyvän maapalloistumisen seurauksena (ks. Morley ja Robins 1995). Samalla ne vahvistavat käsitystä siitä, että isänmaallisuus elää vahvasti kyselyyn osallistuneiden suomalaisten nuorten mielissä ja että tällä varsin konservatiivisella kotimaanuskolla on hyvinkin konkreettinen yksilöön liittyvä merkitys.

Väitteemme Suomen kansallisen identiteettiprojektin luonteesta pitää sisällään oletuksen siitä, että kuuluminen perin juurin läntisten kansojen joukkoon on rakennettu erityisesti idästä suuntautuvan geopolitiittisen uhkakuvan kokemuksen ja idästä erottautumisen varaan. Perusväittämän mukaan Suomen kansallinen identiteettiprojekti tulee ilmi erityisesti Suomen turvallisuudesta käydyssä keskustelussa, jossa

Taulukko 2. Suomalaisuudelle annetut merkitykset (mainintojen frekvenssit ja prosenttijakauma).

Merkitys	Tytöt	Pojat	Yht.	%
Turva	17	10	27	17,4
Rauha	5	3	8	5,2
Isänmaa	9	16	25	16,2
Koti	25	12	37	23,9
Ylpeydenaihe	17	5	22	14,2
Erityisyys	11	3	14	9,0
Sota ja itsenäisyys	9	4	13	8,4
Kehittyneisyys	1	0	1	0,6
Rakkaus	5	0	5	3,2
Paras paikka	0	3	3	1,9
Yhteensä	99	56	155	100,0

länsi koetaan ystäväksi, Venäjä viholliseksi. Koska suomalaisuuden merkitys oli nuorille vahvasti turvaan, kotiin, puhtauteen, luontoon ja isänmaahan kiinnittyvä, kysyttiin nuorilta seuraavaksi sitä, kokivatko he, että jokin uhkaa edellä mainittuja tärkeitä asioita.

Nuorten mainitsemat Suomeen ja suomalaisuuteen kohdistuvat turvallisuusuhkat on mahdollista jakaa kolmeen luokkaan. Ensimmäinen näistä luokista on Venäjään suoraan liittyvät vastaukset, toinen Euroopan unioniin ja Ruotsiin liittyvät uhan kokemukset ja kolmas muihin kuin valtioihin paikallistetut uhkatekijät. Poikien vastaamista seikoista 58 mainintaa 93:sta (62,4 %) kohdistuu suoraan Venäjään, kun taas EU (ja euro) mainitaan neljä kertaa (4,3 %) ja Ruotsi kahdesti (2,2 %). Loput poikien mainitsemista turvallisuusuhista – saasteet, ydinvoimat, sodat jne. – eivät viitanneet tarkemmin uhan lähteeseen. Tyttöjen vastauksissa vastaavat uhkaa koskevat mainintaosuudet olivat Venäjän osalta 63/107 (58,9 %), EU:n (ja euron) 12/107 (11,2 %), Ruotsin 0/107 (0 %).

Haastatellut nuoret liittivät toisiinsa suomalaisuuden, turvan ja kodin Venäjältä tulevien turvallisuusuhkien vuoksi. Kuten taulukosta 3 havaitaan, Venäjä tai ”ryssä” on uhkatekijänä 18 prosentissa maininnoista. Lisäksi Venäjä liitetään eksplisiittisesti moniin erikseen mainittuihin uhkatekijöihin (yhteensä 60,5 % kaikista maininnoista); Venäjä mainitaan erityisesti turvallisuusuhan yhteydessä. Mainintoja saavat myös Venäjän saasteet, rikollisuus, ydinvoimat, pelko Venäjän sotilaallisesta hyökkäyksestä, pakolaisaallostta, sairauksien leviämisestä tai

vaikkapa Venäjän silloisen presidentin alkoholiinkäytön aiheuttamasta arvaamattomasta käytöksestä.

Euroopan unionin tai Ruotsin merkitys Suomen ja suomalaisuuteen liittyvien asioiden turvallisuuden uhkaajana on nuorten mielestä olematon, kuten kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti saatoimmekin olettaa. Sitä vastoin päinvastaiset väitteet (esim. Joenniemi 2001a; M. Majander. 2001) osoittautuvat mielikuvituksen tuotteiksi: lännellä ja idällä on Suomen kansallisen identiteettiprojektin kannalta valtavan suuri painoero ainakin tutkitussa rajallisessa aineistossa. Vain muutama maininta Suomea kohtaan suuntautuvista turvallisuusuhista liitettiin ”länteen”. Näissäkin harvoissa vastauksissa oli havaittavissa ainoastaan vaatimatonta pohdintaa Suomen itsenäisyyden kohtalosta: ”Joku on sanonut, että kun maasta oma valuutta poistuu niin isänmaa ’hajoaa’. Ihan turhaa isovanhemmat taistelleet sodassa. Mutta kyllä se on hyvä asia. Helpompi matkustaa” (tyttö, Turku).

Kolmatta uhkaryhmää tarkasteltaessa on huomattava, että varsin monissa vastauksissa nuoret mainitsivat ainoastaan konkreettisen uhan – esimerkiksi saasteet, sodan, sairaudet ja pakolaiset – mutta eivät maininneet varsinaista uhan lähdettä. Jos kuitenkin vertaamme näitä mainintoja taulukon ensimmäisessä osassa Venäjään liitettyihin käsityksiin, tuntuisi siltä, että osa vastaajista on jättänyt enemmänkin sattumalta Venäjän mainitsematta kolmannen uhkatekijäryhmän yhteydessä ja että toisin sanoen ero taulukon ensimmäisen ja kolmannen osan välillä

Taulukko 3. Suomeen ja suomalaisiin kohdistuvat turvallisuusuhkat (frekvenssit ja prosenttijakauma).

Turvallisuusuhka	Tytöt	Pojat	Yht.	%
Venäjä (yleensä)	18	12	30	15,0
Ryssä	6	4	6	3,0
Venäjä (sota)	10	9	19	9,5
Venäjä (saasteet, ydinvoimalaonnettomuudet)	9	9	18	9,0
Venäjä (rikollisuus)	6	4	10	5,0
Venäjä (sairaudet)	1	3	4	2,0
Venäjä (presidentti)	3	3	6	3,0
Venäjä (pakolaisaalto)	1	1	2	1,0
Venäjä (huumeet)	0	2	2	1,0
Venäjä (kaaos)	6	2	8	4,0
Venäjä (ydinaseet)	0	7	7	3,5
Venäjä (naapuruus)	3	2	5	2,5
Yhteensä	63	58	121	60,5
Ruotsi	0	2	2	1,0
EU	8	3	11	5,5
Euro	4	1	5	2,5
Yhteensä	12	6	18	9,0
Suomen rajojen heikentyminen	3	0	3	1,5
Saastuminen	9	10	19	9,5
Ydinvoimalaonnettomuudet	0	4	4	2,0
Huumeet	2	2	4	2,0
Sairaudet	2	1	3	1,5
Sota	5	5	10	5,0
Rikollisuus	4	3	7	3,5
Pakolaiset	3	2	5	2,5
Työttömyys	4	1	5	2,5
Skinheadit	0	1	1	0,5
Yhteensä	32	29	61	30,5
<i>Kaikki maininnat yhteensä</i>	<i>107</i>	<i>93</i>	<i>200</i>	<i>100,0</i>

on eksplisiittisyydessä, ei niinkään tarkoituksessa. Jos vastauksia olisi voitu tarkentaa, suurin osa kolmannen ryhmän maininnoista olisi ollut siirrettävissä ensimmäiseen ryhmään. Siinä tapauksessa noin 90 prosenttia kyselyssä nuorten mainitsemista Suomeen kohdistuvista turvallisuusuhkista olisi osoittanut Venäjään. Venäjän ja Suomen välille piirtyy tämän rajatun otoksen valossa vankka rajalinja. Myös Pirjo Jukaraisen (2000) esittämät tulokset lappeenrantalaisien nuorten identiteetinmuodostuksesta tukevat omaa aineistoamme: Venäjä on ainakin tutkituilla nuorilla koululaisilla Suomen kansallisen identiteetinmuodostuksen kulmakivi negatiivisen Toisen merkityksessä.

Venäjä mielletään suurimmassa osassa vastauksia likaiseksi, puhtaan Suomen vastakohdaksi. Tutkitut nuoret korostavat Venäjän perusluonnetta eräänlaisena kaaoksen tilana, jonka kehitys on arvaamatonta. Joissakin vastauk-

sisssa Venäjän-pelko tuli esiin hyvinkin avoimesti: ”Venäjä + (ryssä siis) ja sen ydinjätteet. Nehän voi heti päästää kaikki alienin vihreet ydinjätteet tänne”, kuten tyttö Turusta topakasti toteaa. Toiset ovat varovaisempia: ”Ehkä Venäjä. Vanha suola janottaa” (tyttö, Kokkola). Näin suomalaisuus rakentuu vastauksissa lopulta *ei-venäläisyydeksi*. Aineiston perusteella ei siten ole millään muotoa yksipuolista väittää (vrt. M. Majander 2001, 56), että suomalainen identiteetti on muodostettu, ja yhä muodostetaan, sanomalla, mitä suomalaiset eivät ole, että he eivät ole venäläisiä.

Pohjoinen ulottuvuus ja puolustuspoliittinen selonteko: murtaako Paavo Lipponen vanhat identiteettipoliittiset rajat?

Aikaisempaa historiaa ja kansallista identiteettiprojektia ajatellen Suomen ja Venäjän välinen

suhde on oiva esimerkki siitä, miten Carl Schmittin oletus potentiaalisen vihollisen olemassaolosta – vihollisen, jonka kanssa voidaan tehdä myös yhteistyötä mutta joka on silti potentiaalinen vihollinen (vrt. Koivisto 2001; ks. Jakobson 2001a) – yhdistyy Suomen kansalliseen identiteetti-projektiin. Uudesta identiteettistä puhuttaessa Suomen ja Venäjän samoin kuin laajemminkin Euroopan ja Venäjän suhteen on kuitenkin väitetty muuttuneen Toiseuden korostamisesta yhteistyöhakuisuuteen (Joenniemi 2001a, vrt. kuitenkin Joenniemi 2001b). Tässä jaksossa voimme punnita näitä väitteitä erityisesti pääministeri Paavo Lipposen puheiden ja kirjoitusten valossa.

Näkökulman asettaminen pääministeri Lipposen on perusteltua, koska Mikko Majander (2001, 60) peräänkuuluttaa meiltä Paavo Lipposen tekstien analysointia. Majanderin mukaan Lipposen lausuntojen kautta nähtäisiin, että rai- loa itärajalle ei enää kaiveta, vaan Venäjä vedetään mukaan eurooppalaiseen yhteistyöhön. Majander ei dokumentoi väitettään, joten on vaikea tietää, mihin se perustuu. Voimme kuitenkin olettaa, että ollakseen tosi Majanderin väitteen tulisi saada selvää tukea Lipposen puheiden analyysistä ja myös muusta sellaisesta tekstistä, johon Lipposen voidaan olettaa keskeisesti vaikuttaneen. Käytännön syistä rajaamme aineiston tuoreeseen puhe- ja kirjoituskokoelmaan *Kohti Eurooppaa* (Lipponen 2001a), valtioneuvoston Internet-sivuilla oleviin pääministerin puheisiin ja uusimpaan pääministerin johdolla tehtyyn valtioneuvoston turvallisuuspoliittiseen selontekoon (Suomen valtioneuvosto 2001).

Lipposen puhkekokoelman nimen, *Kohti Eurooppaa*, voidaan olettaa kuvastavan keskeisesti hänen ajatteluaan, ja voitaneen myös olettaa, että Lipponen on itse hyväksynyt otsikkovalinnan. Katsomme näin, että *Kohti Eurooppaa* on Lipposen ajattelua osuvasti luonnehtiva ilmaisu. Samalla se on yhtä osuvasti naseva ilmaus kansalliselle identiteetti-projektille ja nimenomaan *vanhalle* kansalliselle identiteetti-projektille. Otsikko kertoo liikkeestä, muutoksen suunnasta, ja vähintään implikoi, että liike on pois jostakin. Tai ainakin, että liike kohti Eurooppaa on ymmärrettävä vahvan positiivisesti. Lisäksi heti kärkeen kustantajan laatimassa esipuheessa todetaan, että ”Lipposen eurooppalaisuus ulottuu Torinon barokkikortteleista Ba-

rentsin rannoille”. Varsin mielenkiintoisesti sanottu tämäkin, yhdistäähän sanonta Euroopan eteläisen ja pohjoisen, mutta samalla erottaa idän ja lännen varsin kristallinkirkaasti toisistaan. Kun valikoiman tekstit on järjestetty aikajärjestykseen, vanhimmasta uusimpaan, on luontevinta katsoa, miten tämä liike näkyy tekstivalikoimassa.

Kokoelman ensimmäinen puhe vuodelta 1965 on silloisen ulkopoliittisen asetelman mukainen, siinä Lipponen toteaa, että Suomen ja Neuvostoliiton välinen sotilaallinen suhde liittyy Länsi-Saksan kehitykseen (Lipponen 2001a, 18). Vuonna 1973 Lipponen varoittaa samassa hengessä Suomen EEC-sopimuksen riskeistä ja tuomitsee ”porvarillisen lehdistön” tavan ihmetellä ”suurella rintaäänellä ... aikooko Suomi jäädä tässä asiassa viimeiseksi”; Lipponen muistuttaa siitä, että ”kaupan alueellisen jakautumisen vinoutuma [EEC-suuntaan] voi kasvaa, ellei ryhdytä todella voimakkaisiin itäkauppaa koskeviin toimiin” (mt., 31). Lipposen varoit-tavan kannan perustelut on ilmaistu kiinnostavalla tavalla:

Kysymyksen poliittinen puoli on joka tapauksessa tärkeämpi. EEC ei vielä ole sellainen kummitus, joksi sitä on kuviteltu. Kärjistetysti voidaan väittää, että se on vain maatalouspolitiikka ja jättiläisbyrokratiaa Brysselissä. Mutta EEC voi muuttua sotilaspoliittiseksi blokiksi, ja siten korostuisi myös vapaakauppasopimuksen poliittinen luonne (Lipponen 2001a, 32).

Tämä lähtökohta tuskin on Mikko Majanderin tarkoittama todistus Lipposen identiteetti-politiikasta. Tuskin sekään, että kokoelmassa olevissa alkuvuosien puheissa Neuvostoliitto on Lipposelle ulkopoliittinen realiteetti. Aina 1980-luvun lopulle saakka virallinen kekkoslainen ulkopoliitiikka asetti poliittisesti eteenpäinpyrkivälle henkilölle omat rajansa, joiden sisällä oli mahdollisuus korostaa enintään pohjoismaalaisuutta: ”pohjoismaiden yhteistyö on systematisoitu ainutlaatuisella tavalla. Tänä päivänä tuhannet siteet kytkevät meitä yhteen. Ne ovat sitä paitsi monilla tavoin dynaamisia siteitä...” (mt., 61).

Vuoden 1989 eurooppalaisen poliittisen muutoksen myötä myös puhetapa alkaa asteittain muuttua. Aluksi kuitenkin hyvin varovai-

sesti. Lipponen toteaa että ”EY:stä on muodostunut taloudellinen ja poliittinen voimakas keskus, joka vetää puoleensa Itä-Eurooppaa” ja että ”perinteisen liennytyksen ja EY-keskeisen integraation johdosta yleiseurooppalaisuus korostuu”, tosin eksplisiittisesti ilmaisten ”Euroopan pohjoisetelä-akselilla” (Lipponen 2001a, 68). Lipponen alkaa samalla problematisoida sekä Suomen ja Neuvostoliiton kommunistien julkilausumia Suomen puolueettomuudesta että myös puolueettomuutta itseään; samoin YYA-sopimuksen soveltuvuutta ja pysyvyyttä (mt., 72, 75, 84). Tässä yhteydessä suunta kohti Eurooppaa alkaa avautua julkilausuttuna *identiteetti*projektina:

Integraatioon liittyvä toimintaympäristön muutos korostaa Suomen ulkopoliittikan päälinjassa yleiseurooppalaista toimintalinjaa... Suomi hakee entistä enemmän yhteistyötä erilaisten ”*samanmielisten*” maiden kanssa niin Euroopassa kuin muuallakin *ylläpitääkseen identiteettiään* ja hakeakseen tukea omien kansallisten tavoitteiden ajamiselle (Lipponen 2001a, 76; kursivointi lisätty).

Vuonna 1990 ilmestyneessä kirjoituksessa Lipponen toteaaakin jo, että ”meidän ja muiden länsieurooppalaisten maiden intressit lopulta ovat pääpiirteissään yhtenäiset”, joten ”on aika *ajatella eurooppalaisesti*” (Lipponen 2001a, 96, kursivointi lisätty). Saman tekstin mukaan EU-jäsenyys oli Lipposelle keino ”asettua tukevasti isäntien pöytään ennen EU:n seuraavaa laajentumisvaihetta” (mt., 143), jolloin hakijoina olisi Keski- ja Itä-Euroopan maita (mt., 142). Tässä vuoden 1994 kannanotossaan Lipponen jatkoi avoimen identiteettipoliittisin termein:

EU:ssa Suomi *saavuttaisi lopulta* [!] *tasa-arvoisen aseman Länsi-Euroopassa* kaikkien *finlandisointipuheiden* jälkeen. Suomi *kypsyisi* kansakuntana *länsieurooppalaisuuteen* (Lipponen 2001a, 143; kursivointi lisätty).

Toisessa tekstissä Lipponen vuonna 1994 jatkoi:

Suomi *kuuluu selvästi länsieurooppalaiseen yhteisöön* yhdessä samankaltaisten vakaiden

demokratioiden kanssa [...] *Vasta Euroopan unionin jäsenenä* Suomi voi täysin hyödyntää asemaansa kehittyneen markkinatalouden maana lähellä itää [...] EU:ssa suomalaisilla on sekä kansallinen että eurooppalainen identiteetti. Kansainvälisissä yhteyksissä Suomi edustaa sekä itseään että unionia (Lipponen 2001a, 153, 155; kursivointi lisätty).

Vuonna 1999 pidetty mutta vasta kokoelmassa julkaistu puhe suomalaisesta identiteetistä sekä kirjan erikseen kirjoitettuna loppuluku ”Kohti yhteistä Eurooppaa” tiivistävät tämän kehityslinjan Lipposen omin sanoin. Vuoden 1999 puheessaan Lipponen toteaa, että ”Suomi rakensi vahvaa identiteettiä sotien torjuntavoittoa, jälleerakennuksen ja urheilusaavutusten varaan” (Lipponen 2001a, 212), siis keinoilla, jotka kaikki – myös viimeiseksi mainittu, jos Hannes Kolehmainen otetaan huomioon – perustuvat Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton erotteluun. Samassa puheessaan Lipponen pitää sotienjälkeisen ulko- ja kauppapolitiikan *johdonmukaisena* tavoitteena ”asteittaista integroitumista läntisiin rakenteisiin” ja sanoo, että ”ulko- tai paremmin sanoen idänpolitiikka linjoitettiin tätä perustavoitetta tukemaan” (mt., 213). Lipposen mukaan Suomi satoi kylmän sodan aikana itsensä ”kansainvälisiin monenkeskisiin rakenteisiin ... luodakseen *vastapainon* kahdenväliselle suhteelle Neuvostoliittoon” (mt., 214; kursivointi lisätty):

Länsi-integraatiopyrkimys tuotti tulosta, *itäiseen naapuriin pidettiin kaikesta huolimatta sopiva etäisyys* [...] Euroopan muutoksen tullessa ... emme olleet ‘kansakunta joka tuli ulos *kylmästä*’ [...] [EU-jäsenyys] oli sotienjälkeisen politiikkamme *johdonmukainen määränpää* (Lipponen 2001a, 213, 240; kursivointi lisätty).

Voimme todeta, että liikkeen suunta on tullut erinomaisen selväksi, samoin myös Lipposen identiteettipoliittisen orientaation saumaton kytkentä vanhaan kansalliseen identiteettiin. Tämän identiteettipoliittisen perusrakenteen löytäminen Lipposen teksteistä ei luonnollisestikaan sulje pois pragmaattisia ja tilannekohtaisia poliittisia linjauksia, joilla puoles-

taan ei ole identiteettipoliittista merkitystä. On totta, että Lipponen korostaa yhteistyötä Venäjän kanssa; hänen mukaansa ”Länsi-Euroopalla on yhteisiä intressejä Venäjän kanssa” (Lipponen 2001a, 93); Lipposelle ”EY muodostaa Euroopan taloudellisen ja poliittisen perusrakennelman” jota ilman ”Itä-Eurooppa on menettänyt ja Venäjä sekä muut entisen Neuvostoliiton valtiot jäävät vaille mahdollisuutta ankkuroida omat pyrkimyksensä riittävän vahvaan tukeen, joka kykenee auttamaan niitä yli kaikkein vaikeimman taloudellisen ja sosiaalisen muutoksen vaiheen” (mt., 102). EU:lla on ”avainrooli Itä-Euroopan ja Venäjän integroimisessa Euroopan ja maailman markkinatalouteen” (mt., 106) ja ”Venäjä tarvitsee länttä ei ainoastaan taloudellisessa mielessä vaan myös turvallisuuspoliittisesti” (mt., 106). Lipponen ei pidä hyvänä sitä, että ”syntyy kuilu erottamaan aliehkittänyttä Neuvostoliittoa nälkää näkevine ihmismassoineen muusta hyvinvoinnin ja vakauden tiellä olevasta Euroopasta” (mt., 93).

Nämäkin argumentit toistavat asetelman kyvyttömyydestä Venäjästä ja tehokkaasti toimivasta Länsi-Euroopasta, EU:sta avun antajana ja Venäjästä sen kohteena. Ja yhteistyötähän voidaan toteuttaa, ”kunhan Neuvostoliitto vain teki nopeasti omaa talousjärjestelmäänsä koskevat päätökset” (Lipponen 2001a, 93–94; kursivointi lisätty). Suomen jäsenyys EU:ssa merkitsee yhteistä rajaa EU:n ja Venäjän välillä, mikä on ”ensi askel kohti paljon pitemmän yhteisen EY:n ja Venäjän välisen rajan syntymistä vuosisadan vaihteen tienoilla” (mt., 102). Niin positiivisesti kuin lausuma ehkä onkin muotoiltu, rajaahan siinä rakennetaan ja vieläpä koko Euroopan halki. Tätä korostaa sekin, että ”Suomen täytyy EU:ssa tukea unionin laajentamista niin että Itä-Euroopan maan voivat tulla jäseniksi...”, kunhan vain muistetaan eksplisiittisin termein, että ”Venäjän jäsenyys [kuitenkin] muuttaisi koko EU:n luonnetta”, eikä se siten ilmeisesti ole Lipposen tavoitteena (mt., 153). Merkittävä raja, kun muistetaan, että ”integraatiota on vietävä eteenpäin siten, että se on avoin kaikille, että Euroopan kaikkien maiden, suurten ja pienten, edut otetaan huomioon” (mt., 164; kursivointi lisätty).

Pohjoisesta ulottuvuudesta puhuessaan Lipponen toteaa, että ”meidän tulee ottaa täysi hyöty Venäjän kanssa solmitusta ystävyys- ja

yhteistyösopimuksesta ... ja auttaa Venäjää sen integroitumisessa eurooppalaisiin rakenteisiin” (Lipponen 2001a, 191). Lipponen korostaa muutoinkin aloitteensa yhteydessä yhteistyötä EU:n ja Venäjän kesken, esimerkiksi toteamalla sen, että ”pohjoinen ulottuvuus tarjoaa ... puitteet pitkän aikavälin yhteistyölle Venäjän kanssa, mitä unionin on kehitettävä yhä konkreettisemmässä kumppanuussuhteessa” (mt., 228; kursivointi lisätty). Pääministerille pohjoinen ulottuvuus ei ole niinkään Suomen ja Venäjän vaan EU:n ja Venäjän suhdetta kuvaava käsite: ”Meille tarjottu rooli EU:n ja Venäjän yhteistyön edistäjänä on toteutunut Pohjoisen ulottuvuuden ... muodossa” (mt., 242), joten ”asiantuntemuksemme avulla kehitetään kumppanuus- ja yhteistyösopimusta EU:n ja Venäjän välillä” (mt., 243).

Lipposen linjausta voi pitää merkityksellisenä ja tärkeänä, mutta kysymyksessä on kuitenkin selvästi pragmaattinen politiikka, jossa identiteettipoliittinen valinta Suomen kuulumisesta aitoon Eurooppaan, unioniin, tulee täysin selväksi. Vaikka Lipponen antaa pohjoiselle ulottuvuudelle sellaisen sävytyksen, joka vastaa toiveita pohjoisen ulottuvuuden roolista Venäjän asemaa ratkaisevasti parantavana tekijänä, jatkuvasti tulee esille myös se tema, että Venäjä on tässä yhteistyössä enemmän passiivinen objekti kuin aktiivinen ja tasa-arvoinen toimija. Venäjä voidaan toki ottaa mukaan Eurooppaan eräänlaiseksi raaka-aineiden lähteeksi tai EU:n identiteetin tukipilariksi, mutta ei se sentään tarkoita sitä, että sen kanssa vielä eletäisiin kuten tasapuolisen partnerin kanssa eletään. Tai että eurooppalaista identiteettiä rakennettaisiin siten, että myös Venäjällä ja venäläisillä olisi siinä tasa-arvoinen paikkansa. Lipposen linjaus ei siten näytä eroavan oleellisesti Browningin (2001 ja 2002) esiintuomasta asetelmasta tai esimerkiksi Helsingin Sanomien Pohjoista ulottuvuutta koskevasta kirjoittelusta vuosilta 1998–2000:

Pohjoisesta ulottuvuudesta puhuttaessa rivillä ja rivien välissä jakoa tehdään jatkuvasti meihin ja toisiin. Suomalaiset esitellään hyötyjinä ja oikeaan viitekehukseen kuuluvina. Venäläisillä taas on ongelmia, joita me voimme yrittää ratkoa. Opiskelijavaihdosta ja kulttuurista puhuminen jää selvästi esi-

merkiksi rikollisuuden varjoon [...] Kahta maailmaa ei ole tarkoituskaan yhdistää Pohjoisen ulottuvuuden avulla. Pikemminkin pyrkimyksenä vaikuttaa olevan Euroopan unionin takapihan siivoaminen ainakin kartalla näkyvältä alueelta ja unionin energia- tarpeiden tyydyttäminen. Tietenkin on mahdollista, että tavoitteiden toteutuessa molemmat osapuolet hyötyvät. Pohjoinen ulottuvuus jää silti hyvin yksisuuntaiseksi hankkeeksi, jossa sanelu tapahtuu, ainakin Helsingin Sanomien välittämän mielikuvan mukaan, Euroopan unionista Venäjälle päin (Turunen 2001, 87).

Lipposen uusimmista puheista identiteettipoliittisesti merkittävin on 15.11.2001 Tukholmassa pidetty puhe (Lipponen 2001b) ”Väinö Tanner: Rauhanpolitiikko”. Se korostaa Tannerin tekemien identiteettipoliittisten valintojen oikeellisuutta ja asetta siten Lipposen muutoksen suunnan Tannerin politiikan perinnön jatkajaksi.

Lipposen puheessa (2001b) Tanner kantaa ”kansallisen marttyyrin kruunua”, kun taas Kekkosella on syväanjuurtunut ”keinottelijan maine”. Sodanaikainen rauhanoppositio on konna, Tanner sankari; Tanner ei syylistynyt ”ylenpalttiseen veljeilyyn venäläisten kanssa”; Tannerin elämäntyönä on rakentaa tasa-arvoista kansanvaltaa esteeksi bolshevismille. Sanalla sanoen, Tanner on ”kansallinen” poliitikko. Jopa Saksassa käydessään Tanner tähdentää ”pohjoismaisen demokratian säilymisen tarpeellisuutta”. Kaiken kaikkiaan ”Tannerin kylmäpäisyys oli avainasemassa siinä, että Suomi selvisi rauhaan ilman poliittista sekasortoa tai paniikkia, jota Neuvostoliitto olisi voinut käyttää vielä pidemmälle hyväksi kuin syyskuussa 1944 toteutuneita rauhanehtoja”. Identiteettipoliittisesti Tannerin asema on vankka (kursivoinnit lisätty): ”Väinö Tanner oli suomalaisen työväenliikkeen sen suuntauksen kasvatti, joka ammensi aatteellisen perintönsä ja esikuvansa *länneistä: Skandinaviasta, saksalaisesta* sosialidemokratiasta, osuustoiminnasta eri maissa.”

Lipposen mukaan sotasyllisyyssnäytelmän yhtenä tavoitteena oli murskata Tanner ja tannerilaisuus suomalaisesta työväenliikkeestä. Siinä ”Neuvostoliitto *apureineen* ei kuitenkaan onnistunut, vaan sosialidemokraatit säilyttivät

itsenäisyytensä ja pysyivät niskan päällä suhteessa kommunistisiin haastajiinsa” (kursivoinnit lisätty):

Kun toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton naapurimaat [...] taipuivat toinen toisensa jälkeen kommunistiseen yksinvaltaan ... Suomi onnistui säilyttämään suveriniteettinsä sekä *länsimaisen* yhteiskunta- ja oikeusjärjestyksensä. Miten se oli mahdollista? [...] Mannerheim on suomalaisen puolustustahdon ja sotilaskunnan kiistaton symbolihahmo, Paasikivi realistisen ulkopoliittikan tunnustettu oppimestari. Jos demokraattisen järjestelmän elinvoimaa halutaan henkilöidä, ei kukaan sovi siihen rooliin paremmin kuin Väinö Tanner (Lipponen 2001b).

Katsokaamme vielä tuoreen puolustuspoliittisen selonteon sisältöä, jonka välittämään viestiin pääministeri Lipponen on varmuudella suuresti vaikuttanut. Koetaanko Venäjä tuossa asiakirjassa partnerina ja voimavarana, kuten Mikko Majanderin (2001) ja Joenniemen (2001a) väitteiden perusteella pitäisi tapahtua?

Puolustuspoliittisen selonteon keskeinen ulottuvuus on aina Suomen turvallisuusympäristön kuvaus. Vasta tämän argumentin kautta on jollakin tavalla järjellistä perustella uusia asehankintoja tai sotilaallisen puolustuksen määrärahatarvetta (ks. myös Alafuzoff ym. 2001). Turvallisuusympäristön kuvaus on taas puhdasta identiteettipoliittikkaa, jonka avulla muodostetaan kuva ystäväistä ja potentiaalisista vihollisista. Puolustuspoliittisessa selonteossa ystävän ja vihollisen kategoriat ovat aivan erinomaisen selkeästi esillä; näin selkeästi ne eivät ole kenties esiintyneet sitten vuoden 1926 puolustusrevision jälkeen. Hienovaraisempi uusi selonteko kuitenkin on.

Puolustuspoliittisen selonteon mukaan Suomen ystävät ovat lännessä, potentiaalinen vihollinen idässä. Tämä tulee esille erityisen hyvin verbien painotuseroja tarkastelemalla. Suomi kuuluu länteen, jolloin ”unionin jäsenenä Suomi *edistää* Euroopan vakaata kehitystä”, ”*osallistuu* EU:n yhteisen joukkotavoitteen toteuttamiseen”, ”*osallistuu* jäsenmaiden yhteisen voimavarojen kehittämiseen”, ”*toimii* aloitteellisesti unionin siviilikriisinhallintakyvyn kehittämiseksi”, ”*on valmis* vastakin osallistumaan

NATOn johtamiin kriisinhallintaoperaatioihin”, ”pyrkii vahvistamaan kumppanimaiden asemaa”, ”osallistuu NATOn piirissä”, ”osallistuu unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan”, ”käy turvallisuuskysymyksistä tiivistä vuoropuhelua muiden pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin kanssa”, ”painottaa pohjoismaista yhteistyötä”, ”on keskittynyt tukemaan Viron kansallisen puolustuskyvyn kehittämistä” ja ”tukee jatkossakin Baltian maita” (Suomen valtioneuvosto 2001, 35, 37, 38–40; kursivointi lisätty). Läntisten ystäviensä tasolla Suomi on aktiivinen ja osallistuva, toiminnassa mukana oleva joukon aktiivijäsen. Venäjän suuntaan Suomi taas ”seuraa tarkasti Venäjän kehitystä ja sen vaikutusta Suomen lähialueiden turvallisuuteen ja vakauteen”, ”toivoo, että kehityksen tuloksena on, demokraattinen ja vakaa Venäjä”, koska ”turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa suunnittelussa on varauduttava epäsuotuisaankin kehitykseen. Venäjän kehitys ja politiikka voivat tulevaisuudessa johtaa tai antaa aineksia erityisesti Pohjois-Eurooppaa ja Itämeren aluetta koskettavaan kriisiin...” (mt., 32).

Vuoden 1997 turvallisuuspoliittisen selonteon uhkaskenaarioihin on lisätty vuoden 2001 selonteossa alueellisen kriisin mahdollinen eskaloituminen Suomeen (ks. Moisio 1998). Tämä on vuoden 2001 puolustuspoliittisen selonteon ydin, johon myös käsitys strategisen iskun mahdollisuudesta sidotaan. Vaikka tämän skenaarion – yhdessä yleiseksi väitetyn sodan kuvan muutoksen kanssa – tarkoituksena onkin rakentaa uskottava argumentti helikopterihankintojen legitimoimiseksi, se ei ole artikkelimme mielenkiinnon kohde. Kannaltamme tärkeämpää on sen sijaan huomata, että lähialuekriisi syntyisi selonteon mukaan siten, että Venäjän ja Baltian maiden suhteet kiristyvät. Tämä olisi uhkaava asia Suomelle, sillä ”pohjoismaat ovat Baltian maiden vakaus- ja uudistuskehityksen sekä EU-jäsenyysspyrkimysten keskeisiä tukijoita”, ja koska ”Suomi on keskittynyt tukemaan Viron kansallisen puolustuskyvyn kehittämistä”. Tämän lisäksi ”länsimaiden ryhmä, jossa pohjoismaat ovat Yhdysvaltain, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan ja Puolan ohella mukana, on antanut tukea kansallisen puolustuksen järjestämiseksi” (mt., 35). Baltian maat kuvataan osaksi länttä, ystäviksi, joita isoveljet auttavat tarvittaessa Venäjän

hyökätessä. Tämä johtaisi taas asetelmaan, jossa Suomi ja Venäjä olisivat sotilaallisesti vastakkain, jolloin niiden välille saattaisi syntyä aseellinen konflikti. Tilanne ei ole kuitenkaan selonteon mukaan aivan akuutti, sillä Venäjän ja Suomen ”suhteiden kehitysnäkymät ovat hyvät, jos Venäjä omasta puolestaan suhtautuu rakentavasti yhteistyön kehittämiseen” (mt., 30; kursivointi lisätty).

Venäjälle on puolustuspoliittisessa selonteossa varattu Suomen kansallisen identiteettiprojektin mukaisesti potentiaalisen vihollisen paikka. Venäjä ei näyttäydy partnerina tai voimavarana, vaan Toisena, joka ei kuulu Suomen kanssa samaan leiriin. Siinä missä Ruotsin asevoimaa kuvataan puolustuspoliittisessa selonteossa hyvin neutraalisti ja painotetaan sitä, miten Suomi ja Ruotsi ovat puolustusasioissa läheisiä liittolaisia, ystäviä, kuvataan Venäjän asevoima uhkaavassa merkityksessä. Venäjä on Suomen ainoa naapuri, jonka esittelyyn liitetään selonteossa erilaisia geopolitiittisia uhkakuvia ja negatiivisia konnotaatioita. Tällaisia ovat esimerkiksi ”teknologiaperäinen ympäristökatastrofi” sekä ”Venäjän uudistuspolitiikan epäonnistuminen, eristymisen sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikan suunnanmuutos” (mt., 32). Venäjä on kaaos, jonka muuttumista ”toivotaan” ja ”seurataan” matkan päästä. Venäjän kohtalo jätetään lopulta avoimeksi: ”Venäjä pyrkii kohti taloudellista uudistumista sekä järjestäytyneitä ja demokraattisia yhteiskunnallisia oloja. Sen sisäinen kehitys on vähitellen vakautumassa, mutta siihen liittyy yhä monia epävarmuuskijöitä. Venäjä etsii rooliaan...” (mt., 15). Lopulta Venäjä ei taida kuulua selonteon mukaan edes Eurooppaan, sillä ”Euroopassa...valtioiden toimintaa ohjaa entistä enemmän yhteinen arvoperusta sekä samankaltaiset yhteiskunnalliset ja taloudelliset tekijät” (mt., 14).

Suomea kohtaan kohdistuu selonteon mukaan monenkaltaisia uhkia. Niitä ovat informaatiouhat, sairauksien leviäminen Venäjältä, itärikollisuus, terrorismi sekä Venäjältä tulevat saasteet. ”Suomen lähiympäristössä varteenotettavia turvallisuusriskejä aiheuttavat ydinsäteilylähteet, etenkin ydinvoimalat ja ydinjätteet. Kuolan nimimaan teollisuuslaitosten päästöt aiheuttavat saastumista ja uhkaavat pohjoisten asukkaiden terveyttä” (Suomen valtioneuvosto 2001, 16–17). Venäjällä tapahtuva kriisi saat-

taa saada selonteon mukaan aikaan ”äkillisen ja laajan väestöliikkeen”, ja ”myös laajat ympäristökatastrofit voivat johtaa hallitsemattomaan muuttoliikkeeseen” (mt., 17). Suomen tulee tukea Venäjää, sillä ”epätoivottujen väestöliikkeiden ennaltaehkäisy edellyttää lähtömaan taloudellisen, sosiaalisen, ihmisoikeus- ja demokraatiakehityksen tukemista” (mt., 18). Suomi tukee Venäjää selonteon mukaan, jotta venäläiset pysyisivät Venäjällä, sillä hallitsemattoman väestöliikkeen ”uhkaa lisää Venäjän rajavalvonnan voimavarojen suunnitteilla oleva siirtäminen maan eteläisille rajoille myös Suomen rajan kustannuksella” (mt., 13). Selonteon perusteella ei voida puhua Suomen uudesta identiteetistä, joka ei olisi enää luonteeltaan Eurooppaa kahtiajakava, vaan vanhan kansallisen identiteettiprojektin voittokulusta. Venäjä näyttäytyy vuoden 2001 puolustuspoliittisessa selonteossa potentiaalisena vihollisena.

Keskustelua kansallisen identiteettiprojektin kilpailijoista

Olemme käyneet läpi kolme rajattua ja systemaattista aineistoa ja tehneet havainnot niiden perusteella. Tuossa aineistossa ei Remeksen lausumaa lukuun ottamatta (koskien Ruttokellojen identiteettipoliittisyyttä) puhuta eksplisiittisesti kansallisesta identiteettiprojektista, vaan havaintojen tekeminen on jäänyt meille ja lukijoille. On kuitenkin olemassa myös sellaisia tekstejä ja puheenvuoroja, jotka näyttävät eksplisiittisesti irrottautuvan kansalliseksi identiteettiprojektiksi kutsumastamme ilmiöstä tai jotka yhtä eksplisiittisesti tuovat esille jotakin siitä poikkeavaa identiteettiprojektia. Ongelmana on kuitenkin se, että tämä materiaali koostuu yksittäisistä ja satunnaisista puheenvuoroista, joilla ei ole ollut eikä ole mahdollisuutta nousta uudeksi kansalliseksi identiteettiprojektiksi. Muutaman esimerkin suppea esittely riittää dokumentoimaan tätä väitettä.

Olemme jo aiemmin todenneet (Harle ja Moisio 2000), että sekä EU:n kannattajat että sen ääri vastustajat – esimerkiksi Keijo Korhonen – olivat loppujen lopuksi yhtä mieltä Suomen identiteettipoliittisesta sijoittumisesta ja Venäjän uhkasta. EU-jäsenyyttä koskevassa keskustelussa oli esillä myös puheenvuoroja, joiden perusta ei ollut samaan tapaan identiteetti-

tipoliittinen vaan pragmaattinen. Oman kansallisen *identiteetin*, siis väitetyn kansallisen ominaisuuden, korostaminen ei ollut identiteettipoliittisesti enempää itää kuin länttäkään vastaan suuntautuvaa, vaan valinta heijasti eräänlaisista essentialistista uskoa aitoon suomalaisuuteen. EU-jäsenyyden vaihtoehtoina pidettiin Euroopan talousaluetta ja siihen liittyvää Pohjoismaiden yhteistyötä, tavoite kohdistui globaalin yhteistyön ja vaihdon korostamiseen ja Euroopan linnakkeen rakentamisen kritiikkiin. Kärjekkäimmin asiaan otti kantaa Ilkka Hakalehto (1993), jonka keskeisin teema tosin ei ollut niinkään identiteettipoliittisyyttä vaan linjanvetoa konkreettisen valtiollisen itsenäisyyden puolustamiseen.

Hakalehdon tai Korhosen linja ei saanut kaksista kannatusta. EU-jäsenyyden aikana Suomen ja suomalaisten erityislaatuisuutta korostavaa sekä idän ja lännen vastakkainasettelua kritisoivaa puhetta on kuultu vieläkin vähemmän. Esimerkiksi Helsingin Sanomien pääkirjoitussivun teksteissä vuosina 1995–2000 Suomen erityislaadun – ja kansallisen suvereniteetin – identiteettipoliittinen korostaminen väheni EU-jäsenyyden aikana ja tilalle tulee jatkuvasti voimistuva Suomen ja muun unionin samanlaisuuden korostaminen, itsenäisyyden näkeminen kyknä istua ”isäntien pöydässä” Lipposen sanontaa käyttäksemme (Heikkinen 2001).

EU-keskustelussa vahva EU:n vastaisuus tuli esiin identiteettipoliittisesti varsin kiinnostavalla tavalla. Sitä edusti avoimimmin Kristillisten liiton piiristä esiin noussut äärimielipide, jossa EU nähtiin ilmestyskirjan petona. Kansalliseksi totuudeksi käsitys ei kuitenkaan noussut, ja tuskinpa edes kaikki kristillisten liiton jäsenet tai äänestäjät sitä jakoivat. Olisi absurdiä väittää, että jäsenyyttä vastaan äänestäneet olisivat kaikki varauksetta kannattaneet ilmestyskirjan pedon teoriaa. Lisäksi kristillisten kannanotto on selitettävissä identiteettiprojektin valossa. Se on itse asiassa analoginen Lalli-myytin kanssa: molemmissa vihollisena – negatiivisena Toisena – pidetään roomalaiskattolisuutta ja asetetaan protestanttisen puhtauden kannalle.

EU-jäsenyysskeskustelun ajalta voidaan löytää paljonkin EU-vastaista argumentointia. Esimerkiksi Ilkka Hakalehto (1993) viljeli jopa

salaliittoteorioita nähdessään kosmopoliittiset vapaamuurarit ja katolisen kirkon kansallisen itsenäisyyden murskaajina. Myöhemminkin EU-vastaisuutta voidaan toki löytää, esimerkiksi Esko Seppäsen (2000) teos *Liittovaltio, Nyt!*, jonka EU-vastaisuus kohdistuu etupäässä Euroopan unionin tekemiseen liittovaltioksi ja tätä kautta Suomen itsemääräämisoikeuden menettämiseen. Seppästä harmittaa suuresti esimerkiksi suositus, jonka mukaan EU:n ”kansallislaulun” *Oodi ilolle* aikana olisi ”joidenkin Eurooppa-intoilijoiden” mukaan hyvä nousta seisomaan Euroopan parlamentissa, sillä ”ei EU ole mikään kansa” (mt., 5). Lisäksi Seppänen kritisoi EU:n elitististä luonnetta, demokratia-rajat ja unionin ”natottamista” eli EU:n muuttamista sotilaalliseksi toimijaksi. Seppäsen tekstiä ei myöskään voine pitää laajaa kannatusta nauttivana kansallisena linjauksena. Lisäksi Seppäsen EU-kritiikissä on samaa poleemisuutta kuin Vennamon aiemmassa kritiikissä ”vanhoja puolueita” vastaan. Vennamon populismia ei kuitenkaan koskaan pidetty Suomi-vastaisuutena.

Tuomas Forsberg on kiinnittänyt ystävällisesti huomiotamme siihen, että meiltä on jäänyt huomaamatta Antti Tuurin (1995) teos *Neljännän valtakunnan vieraana*, jossa on hänen mukaansa sekä EU:n että erityisesti Saksan-vastaisia aineksia. EU:n osalta Tuuri esimerkiksi miettii, ”mitä Jalasjärven isännät tulevat sanomaan Suomen liittyttyä Euroopan Unioniin, jos Brysselissä määrätään heidät tappamaan sikansa siitä syystä, että Parkanossa on todettu sikaruttotapaus”, ja arvelee, että ”Jalasjärven isännät rupeavat mieluummin lahtaamaan Brysselin virkamiehiä” (Tuuri 1995, 71). Tuuri miettii myös, mitä kaupan vapaus Euroopan unionissa tarkoittaa, ja hänen mielestään se tarkoittaa ”vapautta hankkia monopoliasema, tai kartelloitua ja hinnoitella tuotteet haluamallaan tavalla” (mt., 165). Toki Tuuri löytää myönteistakin: jäsenyys tuo parannusta ”ainakin suomalaisten piipunpolttajien elämään”, kansanosan, jonka suomalaiset päättäjät olivat hänen mielestään unohtaneet (mt., 132). Materialististen arvojen palvonnan humanistinen kritiikki on kirjailijalle sopiva tehtävä, ja muut sanonnat taas puolestaan mennevät kirjailijan kuivan huumorin piikkiin. Epäilemättä kaikille sanonnoille löytyi ja löytyy suomalaisten joukosta

kannattajia, mutta tuskinpa ne kovin paljon EU:n kannattajia ja vastustajia erottelevat, eivätkä muutoinkaan liene Suomen EU-politiikan kulmakiviä, kansalliseksi identiteettipolitiikaksi sanottavaa virallista identiteettipoliittista totuutta.

Tuurin suhde Saksaan näyttää paljon vakavammin otettavalta. Tuuri käsittelee monissa luvuissa Saksassa 1990-luvun alkuvuosina esiinnoussutta muukalaisvihaa. Ongelma ei ole Tuurin tekemissä havainnoissa. Ne vastaavat varsin hyvin tieteellisessä ja muussa julkisessa kansainvälisessä keskustelussa esillä olleita tietoja ja väitteitä. Tuurin tarjoama selitys kuitenkin haiskahtaa vahvalta antisaksalaisuudelta: hän pyrkii ajoittain viittaamaan siihen, että muukalaisviha olisi saksalaisesta kansanluonteesta johtuva, suoraan saksalaisiin *geeneihin* periytyvä ominaisuus (esim. Tuuri 1995, 9). Tuuri sanoo suoraan, että ”monet Suomessa ovat hämmästyneitä siitä suoraviivaisuudesta, jolla tapahtumat Saksojen yhdistyttyä ovat edenneet heidän pelkäämäänsä suuntaan; ennen yhdistymistä esiintyneistä peloista on toteutunut jo suuri joukko: muukalaisviha, äärioikeiston nousu maan alta, väkivaltaisuuDET” (mt., 12). Lisäksi Tuuri näyttäisi tekevän kansallisen identiteettiprojektin kanssa jyrkässä ristiriidassa olevan valinnan (mt., 188–189; kursivoinnit lisätty):

Väitän saksalaisten jo kaksi kertaa aloittaneen maailmansodan tämän vuosisadan aikana, kun heiltä ovat rahat loppuneet samanlaisen kannattamattoman rakentamisen takia; *germaanin olevan sillä tavalla henkisesti rakennettu*, ettei se [huom. sanavalinta, germaani on ”se”, eläin!; alla puhutaan venäläisistä pronomiinilla ”he”] koskaan halua myöntää rahojensa loppuneen vaan aloittaa mieluummin sotimisen. Venäläisten väitän taas olevan sillä tavalla reiluja, että he rahojen loputtua muuttavat yhteiskuntajärjestystään ja ilmoittavat, ettei uusi valta vastaa vanhan vallan veloista; he ovat sen tehneet myös kaksi kertaa tämän vuosisadan aikana.

On epäilemättä totta, että Tuurin mainitsemia pelkoja Saksojen yhdistyessä tunnettiin; kansainvälisesti kuuluisimmaksi nousi Iso-Britan-

nian pääministerin Thatcherin teettämä voimakassanainen arvio. Epäilemättä myös noita kansanluonne- ja geeniselityksiäkin on viljelty. Enempää Suomessa kuin muuallakaan näitä pelkoja ja selityksiä ei kuitenkaan nostettu Saksaa tai EU:a koskevan politiikan ytimeen, vaan näitä pelkoja pikemmin pyrittiin liennyttämään. Tuurin identiteettipoliittinen valinta puolestaan on enemmän huumoriin vetoava kuin todellista valintaa heijastava. Tuurin suhdettaan ja kommunismiin tulee kyllä teoksessa varsin vankasti esille, onhan Tuurilla sentään pohjalaisen tarkka nenä, joka tuntee tarkoin kommunismin ja ”Itä-Saksan hajun: hiiltä ja kaalia” (Tuuri 1995, 71).

Entä antiamerikkalaisuus? Joskin Suomea kutsutaan sekä myönteistä että kielteistä konnotaatiota edustaen Euroopan ja ehkä maailmankin ”amerikkalaisimmaksi” maaksi, anti-amerikkalaisuutta löytyy toki Suomestakin. Kansallisen identiteettiprojektin luonnehdintamme ei ole ottanut tähän kantaa, koska Suomen oikea paikka on siinä hyvien eurooppalaisten – erityisesti protestanttisten – kansakuntien joukossa. ”Länsi” merkitsee tämän valossa pääsääntöisesti viitettä aidon Euroopan ja aidon eurooppalaisuuden suuntaan. Myönteinen suhtautuminen Yhdysvaltoihin, ”Amerikkaan” ja amerikkalaisiin voidaan sisällyttää kansalliseen identiteettiprojektiin, jos ja kun Markku Henrikssonin tapaan korostetaan sitä, että ”Yhdysvallat on eurooppalaisten perustama eurooppalainen valtio” tai että ”Amerikka” on ”mielenkiintoinen eurooppalainen seikkailu ulkoeurooppalaisella alueella” (Niskanen ja Silferberg 2001, 13). Antiamerikkalaisuus ei sekään edusta automaattisesti irtautumista kansallisesta identiteettiprojektista, jos valinta silloin perustuu aidon Euroopan (EU) merkityksen korostamiseen.

Suomesta voidaan löytää useita ”antiamerikkalaisuuden” muotoja. Liikkeelle voidaan lähteä intellektuaalisesta, lähinnä ranskalaiselta älymystöltä 1960-luvulla peritystä antiamerikkalaisuudesta. Kovin suurta roolia tämä suuntaus ei meillä koskaan näytellyt, ja nytemmin sen edustajia saanee hakemalla hakea. Aiemmin merkittävä suunta oli poliittinen anti-imperialismi ja Vietnamin sodan vastainen liike, myös 1980-luvun aktiivinen END-tyyppinen rauhanliike. Tässä kohteena oli, ja on edelleen, Yh-

dysvaltojen ulkopoliittikka, jonka kritisointista ei voine pitää antiamerikkalaisuutena muilta osin kuin siinä, että valintoja tehtiin joskus ”hyvän kommunismin” puolesta ”paha amerikkalaisista imperialismia” vastaan. Kriittinen suhtautuminen Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa kohtaan on myöhemminkin ollut ajoittain jopa voimakasta, mutta tätä kritiikkiä ei voine selittää enää samaan tapaan identiteettipoliittisesti. Vuoden 2001 syyskuun 11. terroristi-iskujen mauton kommentointi – saivat ”sitä mitä olivat tilanneet” tai ”sitä mitä ansaitsivat” – selittynee ”intellektuaalisen” antiamerikkalaisuuden jäänteiden ja Yhdysvaltojen politiikan kritiikin yhdistelmänä ja ehkä myös osin rajanvetona hyvän Euroopan ja vieraan Amerikan välillä.

Lopuksi

Artikkelimme perusteella todisteita uudesta kansallisesta identiteettiprojektista ei löydy. Näin vanha kansallinen identiteettiprojekti jatkaa ainakin toistaiseksi voittokulkuaan, ellei terrorisminvastaisen taistelun rintama sitä Venäjän osalta muuta. Kansallinen identiteettiprojekti on nimittäin joutunut ehkä voimakkaimman haasteensa eteen 11. syyskuuta 2001 Yhdysvalloissa tehtyjen terrori-iskujen jälkeisessä maailmassa. Gustav Hägglund on julkilausunut asian selkeimmin. Hänen tammikuussa 2002 antamansa lausunnon mukaisesti: ”Venäjä on osa länttä”. Näin ei ole Suomessa ainakaan kovin usein sanottu. Venäjän mukanaolo terrorisminvastaisessa rintamassa merkitsee sitä, että ”Suomen oma turvallisuus on muun muassa Venäjän politiikan muutoksen johdosta entistäkin varmemmalla pohjalla” (Jakobson 2001d; ks. myös Pursiainen 2001, 110). On astuttu ”uuteen aikaan”:

Suomen kannalta keskeistä on Venäjän ja lännen lähentyminen. Se on osoittanut, että Putin on halukas kehittämään yhteistyötä lännen kanssa ja hänellä on ollut päättäväisyyttä viedä tämä suuntaus läpi sisäpoliittisista erimielisyyksistä huolimatta. Psykologiset esteet, jotka yhteistyötä ovat haitanneet, ovat suurelta osin karisseet (Forsberg 2001).

Näin syntyy kysymys, jollaista aikaisemmin

oli vaikea kuvitella: ”Kysymys on roolistamme Naton ja EU:n yhteisessä turvallisuusjärjestelmässä, jonka pohjalta pyritään kehittämään myös kriisinhallintayhteistyötä Venäjän kanssa. Ovatko Suomi ja Ruotsi siinä mukana täysjäseninä vai ulkojäseninä?” (Jakobson 2001c, kursivointi lisätty; ks. myös 2001b;).

Joskaan Venäjän ”ymmärtäminen” tuskin nousee ainakaan yhtäkkiä ulko- ja turvallisuuspoliittisen keskustelun keskiöön, uusi tilanne on kuitenkin vahvasti haastamassa kansallisen identiteettiprojektin jatkuvuutta. Eri asia sitten on, miten pysyväksi tämä uusi asetelma muodostuu. Olisi kohtuullisen helppoa löytää kansallisen identiteettiprojektin hengessä hahmotuvia epäilyjä Venäjän politiikan jatkuvuudesta tai jopa muutosten luonteesta (esim. Jakob-

son. 2001b ja 2001c). Myös kehityksen vaatiman ajan suhteen voi olla epäilyksiä, niin Nokia-Suomessa kuin ehkä elämmekin:

[Venäjän] aikaisempi toiseus ja ulkopoliittisuus ovat olennaisesti vähenemässä, joskin lopullinen hiipuminen kestää vielä vuosikymmeniä. Tämä muutos on jo sinänsä merkittävä, sillä käsitykset kansainvälisestä politiikasta ainaisten vastakohtaisuuksien alueena rakentuivat kylmän sodan jälkeisinä [sic!] vuosina ennen kaikkea Venäjän toiseuden varaan. Viholliskuvien ylläpito vaikeutuu olennaisesti, mikäli Venäjä on vähitellen matkalla ”meidän” joukkoomme (Joenniemi 2002, 36).

LÄHTEET

- Alafuzoff, G., P. Forsström ja A. Juntunen. 2001. Suomen turvallisuuden avaintekijät. *Strategian laitoksen julkaisuja* 10, 7–36.
- Bäckman, J. 2000. Länsimaisen todellisuuden vainoharhaisuus. *Ulkopolitiikka* 37:4, 115–117.
- Berger, P.L. ja T. Luckmann. 1994 (1966). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Browning, C. 2001. The Region-building Approach Revisited: The Continued Othering of Russia in Discourses of Region-building in the European North. *COPRI Working Papers* 6/2001.
- Browning, C. 2002 (ilmestyy). The Region-building Approach Revisited: The Continued Othering of Russia in Discourses of Region-building in the European North. *Geopolitics* 7.
- Dijkink, G. 1996. *National Identity and Geopolitical Visions. Maps of Pride and Pain*. London: Routledge.
- Forsberg, T. 2001. Uuteen aikaan? *Ulkopolitiikka* 38:4, 2–3.
- Harle, V. ja S. Moisio. 2000. *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Hakalehto, I. 1993. Itsenäisyys vaarassa. Huhmari: Karprint.
- Heikkinen, T. 2001. Kansallisvaltion suvereenisuuden muutos – tutkimus suomalaisen suvereenisuuskustelun muutoksesta Suomen liityttyä EU:n jäseneksi. Valtio-opin pro gradu-tutkielma. Poliitiikan tutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto.
- Jakobson, M. 2001a. Ikuinen uhka ja ikuinen ystävä. *Helsingin Sanomat* 11.4.2001.
- Jakobson, M. 2001b. Uusi turvallisuusympäristö I, *Helsingin Sanomat* 28.8.2001.
- Jakobson, M. 2001c. Uusi turvallisuusympäristö II, *Helsingin Sanomat* 29.8.2001.
- Jakobson, M. 2001d. Kampanja terrorismia vastaan, *Helsingin Sanomat* 28.11.2001.
- Joenniemi, P. 2001a. Suomi miekan ja sapelin välissä. *Ulkopolitiikka* 38:1, 109–111.
- Joenniemi, P. 2001b. Turvallisuus EU:ssa ajaa rauhanpolitiikan ohi. *Helsingin Sanomat* 30.7.2001.
- Joenniemi, P. 2002. Perinteisen voimapolitiikan aika on ohi. *Ydin* 1, 36–37.
- Jukarainen, P. 2000. *Rauhan ja raudan rajoilla*. Helsinki: Like.
- Kemiläinen, A. 1993. *Suomalaiset, auto pohjolan kanssa*. Helsinki: SHS.
- Koivisto, M. 2001. *Venäjän idea*. Helsinki: Tammi.
- Kumpula, A. 2001. Suomen toisen maailmansodan jälkeisten presidenttien Eurooppa-kuva: Paasikivi, Kekkonen, Koivisto ja Ahtisaari kollektiivisen identiteetin rakentajina. Kansainvälisten suhteiden pro gradu-tutkielma, Lapin yliopisto.
- Lipponen, P. 2001a. *Kohti Eurooppaa*. Helsinki: Tammi.
- Lipponen, P. 2001b. Väinö Tanner – rauhanpoliitikko. Puhe Tukholman Suomi-instituutissa 15.11. <<http://valtioneuvosto.fi/liston/base.jsp?r=3180jak=fi>>.
- Majander, A. 2001. Kuurupiilon kuvaus. *Helsingin Sanomat* 21.9.2001.
- Majander, M. 2001. Irti inhasta idästä. *Kosmopolis* 31:2, 51–61.
- Moisio, S. 1998. Geopoliittinen imagologia ja uhkakuvarakennelmat: 1990-luvun turvallisuuspoliittiset selonteot käytännöllisenä geopolitiikkana. *Kosmopolis* 28:3, 5–32.
- Morley, D. ja K. Robins. 1995. *Spaces of Identity*. London: Routledge.
- Newman, D. 2000. Citizenship, Identity and Location: The Changing Discourse of Israeli Geopolitics. Teoksessa K. Dodds ja D. Atkinson (toim.), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*. Lon-

- don: Routledge.
- Niskanen, A. ja A. Silberberg. 2001. Amerikka, otaksun, *Helsingin Sanomat*; *viikkoliite Nyt*, no. 41, 2001.
- Ó Tuathail, G. 1998. Introduction: Rethinking Geopolitics – Towards a Critical Geopolitics. Teoksessa G. Ó Tuathail ja S. Dalby (toim.), *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge.
- Perelman, C. 1996. *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Pursiainen, C. 2001. Suomi lähinaapurina: katsaus venäläisiin näkemyksiin Suomen turvallisuuspolitiikasta. *Ulkopolitiikka* 38:4, 101–112.
- Remes, I. 1997. *Pääkallokehrääjä*. Helsinki: WSOY.
- Remes, I. 1998. *Karjalan lunnaat*. Helsinki: WSOY.
- Remes, I. 1999. *Pedon syleily*. Helsinki: WSOY.
- Remes, I. 2000. *Ruttokellot*. Helsinki: WSOY.
- Remes, I. 2001. *Uhrilento*. Helsinki: WSOY.
- Schmitt, C. 1976. *The Concept of the Political*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Seppinen, J. 2001. *Mahdottomasta mahdollinen*. Helsinki: Ajatus.
- Seppänen, E. 2001. *Liittovaltio. Nyt?* Bryssel: GUE.
- Suomen valtioneuvosto. 2001. *Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittikka 2001*. Helsinki: Edita.
- Tarkka, J. 2000. Vanhan omakuvan sijaan vielä vanhempi. *Helsingin Sanomat* 6.12.2000.
- Tarkka, J. 2002. *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva*. Helsinki: Otava.
- Turunen, M. 2001. Pohjoinen ulottuvuus Helsingin Sanomissa 1998–2000. Valtio-opin pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Tuuri, A. 1995. *Neljännän valtakunnan vieraana*. Helsinki: Otava.
- Virkkunen, J. 2001. Kriittisen geopolitiikan näkökulma suomalaisuuteen. *Terra* 113:3, 218–219.
- Vogt, H. 2001. Ulkopoliittikan tutkimuksen muuttuva luonne. *Ulkopolitiikka* 38:3, 26–29.
- Voionmaa, V. 1919. *Suomen uusi asema – maantieteellisiä ja historiallisia peruspiirteitä*. Porvoo: WSOY.